

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra

Bakalářská práce

Téma smrti v mateřské škole pohledem dospělých

Vypracovala: Veronika Váňová
Vedoucí práce: Mgr. Veronika Plachá, Ph.D.

České Budějovice 2021

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích

.....

Váňová Veronika

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Mgr. Veronice Plaché, Ph.D. za vedení, podporu a cenné rady, které mi poskytovala při zpracování této bakalářské práce.

Dále tímto děkuji mému příteli, především za jeho lásku a trpělivost.

Poděkování patří také mé rodině a přátelům za jejich podporu, kterou mi po celou dobu studia poskytovali, a důvěru, kterou ve mě vkládali.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na otevírání a sdílení tématu smrti v mateřské škole.

Teoretická část přibližuje, jak děti předškolního věku smrt vnímají a jak smrt blízkého mohou prožívat. Nabízí některé způsoby, kdy a jak se takovému tématu věnovat v MŠ. Zvažuje také postoj veřejnosti k takovému působení v MŠ. Cílem praktické části je objasnit, zda se téma smrti v mateřských školách řeší, pokud ne, tak jaký je důvod. Dále také zda se shodují názory široké veřejnosti s pedagogy mateřských škol. Pro jeho naplnění je zvolen smíšený výzkum, který se skládá z dotazníkového šetření a polostrukturovaných rozhovorů. Kvalitativní výzkum se věnuje postoji a práci pedagogů mateřských škol k otevírání tématu smrti v MŠ. Kvantitativní výzkum mapuje názory dospělých na možnosti a způsoby, jak s dětmi předškolního věku o smrti mluvit. Většina respondentů vnímá řešení tématu smrti s dětmi jako důležité a ráda by zařadila téma smrti do mateřské školy. Především vyprávěním pedagoga průběžně během činností v roce, nebo při svátku Památka zesnulých. Pedagogové vyjádřili obavy z reakce rodičů.

Klíčová slova: téma smrti, děti, rodiče, učitel, dospělý, mateřská škola

ABSTRACT

The bachelor's thesis is aimed to opening and sharing the topic of death with respect to kindergartens. Theoretical part describes the perception to death of children of preschool age and how they experienced death of the close one. Provides examples when and how mention this topic at kindergartens. Also considers the general public attitude to further work in kindergartens. The aim of practical part is to clarify if the topic of death is discussed in kindergartens, if not, what is the reason. Also, whether the opinions of the general public coincide with kindergarten's teachers. In order to achieve these opinions, a research based on a questionnaire and semi-structured interviews was chosen. The qualitative research is aimed to attitude and work of kindergarten's teachers to open the topic of death in kindergartens. The quantitative research follows adult's attitude to the possibilities and manners how to open the topic of death with preschool children. The most of respondents understands talking about death as important topic with preschool children and intends to include the topic of death to kindergarten's schedule. Especially by telling the teacher continuously during the activities of the year or on the Feast of the Dead. Kindergartens teachers are concerned about parent's reactions.

Key words: topic of death, children, parents, teacher, adult, kindergarten

Motto:

„Život měříme příliš jednostranně; podle jeho délky, a ne podle jeho velikosti.

Myslíme víc na to, jak život prodloužit než na to, jak ho opravdu naplnit.

Mnoho lidí se bojí smrti,

ale nedělají si nic z toho, že sami a mnoho jiných žijí jen položivotem,

bez obsahu, bez lásky, bez radosti.“

Tomáš Garrigue Masaryk

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Smrt jako součást života.....	10
1.1 Koncept a formy smrti.....	10
1.2 Umírání a smrt v minulosti a současnosti	11
1.3 Strach z neznámého	12
1.4 Proč právě já?.....	14
2 Téma smrti u nejmenších	15
2.1 Dětské vnímání a nevnímání smrti.....	15
2.2 Diskuze na téma smrt – dospělý vs. dítě.....	16
2.3 Možnost dítěte se rozloučit	18
2.4 Společné znaky truchlících dětí.....	19
3 Zahnutí tématu smrti do mateřských škol.....	21
3.1 Podněty věnování se tématu smrti v mateřské škole	21
3.2 Otevírání tématu smrti v určitých výchovných rovinách	22
3.3 Konkrétní cesty, kterými se může téma smrti v mateřské škole probírat	23
3.4 Postoj dospělých k otevírání tématu smrti v mateřských školách	26
PRAKTICKÁ ČÁST	28
4 Metodika výzkumu.....	28
4.1 Cíl smíšeného výzkumu	28
4.2 Výzkumné otázky	28
4.3 Metody výzkumného šetření	28
4.4 Výzkumný soubor.....	29
5 Kvantitativní výzkum	30
5.1 Výsledky dotazníků.....	30
5.2 Závěrečné shrnutí.....	36
6 Kvalitativní výzkum.....	37
6.1 Výsledky rozhovorů.....	38
6.2 Závěrečné shrnutí.....	45
7 Porovnání výzkumů.....	47
DISKUZE.....	48
ZÁVĚR.....	51

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	52
SEZNAM PŘÍLOH	56
PŘÍLOHA 1 – DOTAZNÍK.....	i
PŘÍLOHA 2 – SEZNAM GRAFŮ	iii
PŘÍLOHA 3 – ROZHOVOR.....	iv
PŘÍLOHA 4 – PŘEPIS ROZHOVORŮ	v
Respondentka Jana	v
Respondentka Nikola	x
Respondentka Libuše	xvi
Respondentka Iva.....	xxii

ÚVOD

Smrt. Slovo, ze kterého většinu lidí mrazí. Slovo, kterému se spousta jedinců vyhýbá. Znamená konec našeho života. Může být ale i začátkem něčeho dalšího, nové etapy. Někteří mohou smrt brát jako součást života a být s ní smířeni, jiní nad smrtí mohou stále přemýšlet a někdo toto téma raději vypouští a tajně doufá, že se jejich života týkat nebude. V každém jedinci téma smrti vyvolá jiný pocit a každý si pod tímto slovem představí něco odlišného. Dříve než se osobně setkáme se smrtí, obvykle vidíme smrt druhých. Prožijeme spoustu ztrát, a to v nás vyvolá řadu nových myšlenek. Co následuje po našem životě, stráveném na této planetě? Každý vidí něco jiného. Každý vidí to své. Někdo nemusí vidět nic. Prázdnost. Toto záhadné slovo, smrt, tato událost je ale nedílnou součástí našeho života.

A my, dospělí, nejsme zdaleka jediní, kteří občas přemýšlí, co znamená zemřít.

Název mé bakalářské práce, je „Téma smrti v mateřských školách pohledem dospělých“. Téma týkající se smrti řešené s předškolními dětmi je velmi důležité a můžeme se s ním setkat v běžném životě, dá se říct jakýkoliv den, aniž bychom to dopředu plánovali. Ráda bych zjistila co nejvíce o tomto tématu, a to i formou rozhovoru s dětmi, ale dávám přednost zjištění co nejvíce informací od dospělých. O vztahu široké veřejnosti a učitelů mateřských škol na otevírání tohoto tématu, jak v mateřských školách, tak i v běžném životě. Tímto výzkumem bych se chtěla dozvědět i jaké formy učitelé mateřských škol a dospělí jedinci z široké veřejnosti využívají při sdílení tématu smrti s předškolními dětmi.

Cílem mé bakalářské práce je tedy zjistit, jaký je vztah široké veřejnosti k otevírání tématu smrti s dětmi předškolního věku, zejména v mateřské škole. Zda učitelé mateřských škol zařazují toto téma do běžných činností a jaký je jejich názor. Reakci rodičů dětí, na řešení tohoto tématu a jakou odezvu mají samotné děti. Věřím, že z následujícího výzkumu a doporučených knih od vedoucí mé práce, zjistím patřičné informace, které i já využiji v budoucím profesním životě.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Smrt jako součást života

„Smrt, říkávali stoikové, je ta nejdůležitější událost v životě“ (Yalom, 2006, s.40).

1.1 Koncept a formy smrti

Lidská existence je vždy zakončená smrtí. Přirozeností bývá dostavení se tohoto okamžiku ve stáří. Smrt je tedy především spojována s vyšším věkem, kdy člověk prožil určitou část, která mu byla přidělena a umožněna prožít (Čechová, 2004).

Smrt, latinsky exitus, je konečná, nevratná a nevyhnutelná. Znamená úplné a trvalé zastavení všech životních funkcí organismu spolu se ztrátou vědomí a biologickými změnami. Pokud jde o zastavení životních funkcí dechu a srdce, není jisté, že se jedná o definitivní konec. Jde-li tento stav zachránit, nazýváme jej klinickou smrtí. Definitivní smrt nastává tehdy, kdy je tělo v takovém stavu, že už nelze dané funkce obnovit (Thorová, 2015).

Tomuto nevratnému stavu předchází umírání, proces, který může být dlouhodobý, ale také naopak velice krátký. Velkou roli v délce tohoto období představuje forma smrti. Je dělena na přirozenou a nepřirozenou. Každá, ze zmíněných forem sebou nese jiné myšlenky, jiná stádia, odlišné pohledy veřejnosti, jiné příčiny a rozdílné truchlení pozůstalých. Všechny podoby mají své pozitivní stránky a zajisté i stránky negativní. Přirozenou smrtí se rozumí stav, který neovlivnil člověk. Pomalá přirozená smrt je dlouhodobý proces, kterým si dotyčná osoba prochází před úplným ukončením života, ve většině případů spojená s vážnou nemocí, kterou nelze vyléčit. Pro někoho je tato doba utrpením, může být velice bolestivá, ať už pro pacienta, tak i pro jeho blízké, a to právě z důvodu dlouhého trvání a neschopnosti dotyčného zachránit. Při tomto procesu umírání mohou někteří vidět i světlé stránky, a to hlavně možnost se s nemocnou osobou rozloučit, připravit se na její odchod. Tato šance se nedostává těm, kteří se setkají se smrtí náhlou. Za náhlou přirozenou smrt se považují nečekané události, jako je například důsledek vážného úrazu, akutní případy nemocí, jako je mrtvice, zástava srdce a další. Nejen že zde není možnost se s dotyčným rozloučit, nastane také ohromný šok, neschopnost uvěřit dané události, která se stala a nelze vrátit. Za naopak pozitivní stránku věci můžeme brát to, že u dotyčného nenastal strach, následný okamžik si neuvědomoval a dlouho netrpěl. Za nepřirozenou smrt se považují události, za nichž

jsou odpovědni lidé. Do nepřirozené podoby smrti je řazena vražda, sebevražda, potrat v jistém stupni zárodku nebo například úmrtí ve válce (Masaryk, 1904).

Z hlediska medicíny se nejčastěji definuje smrt jako psychická, sociální, fyzická, klinická, definitivní či mozková (Haškovcová, 2000).

Smrt zahrnuje těchto šest komponentů: nevyhnutelnost, univerzalitu, nevratnost, nefunkčnost, příčinnost, posmrtnost. Je nevyhnutelná, týká se všeho živého, a univerzální, všechno živé, musí jednou zemřít. Stává se nevratnou a konečnou. Když jednou někdo zemře, nemůže se vrátit zpět a nadále žít. Nefunkční, společně s ní končí funkce všech orgánů v těle. Obsahuje abstraktní a reálné příčiny. Abstraktní jsou obecně platné pro vše živé, reálné jsou všeobecně přijímány zralými dospělými jako platné příčiny smrti. Lze ji chápat jako pokračování života po smrti (Žaloudíková, 2015).

1.2 Umírání a smrt v minulosti a současnosti

Dříve byla více chápána smrt jako součást života, které se nelze ubránit. Oproti tomu v dnešní době se stala předmětem tabuizace. Fakt, že je smrt jistou součástí života, nějakým způsobem nezapadá do nynější doby, do doby plné technologií a vědy. Lidé spoléhají na lékaře a na vyspělost současnosti, která je ochrání před možnou blížící se smrtí. V přítomnosti se pod lidskou představou smrti a umírání skrývá rychlé a bezbolestné ukončení dlouhého a úspěšného života. Každý dospělý si uvědomuje, že zde nebude navěky, že jednou zemře, ale toto uvědomění je ve většině případů pouze povrchní a není doprovázeno emocemi. Zůstává tedy pouze složka racionální (Kupka, 2014).

O smrti se nemluví. Ve společnosti je ukryta v hloubi duše každého z nás a pokud se nějaké informace dostanou na povrch, mluví se o ní často pouze v podobě mediální zprávy o tragédii. To se ovšem mění, pokud se smrt objeví blízko nás. V případě, že zasáhne naše blízké, zasáhne nás. Současná situace ve vztahu k umírajícím se rodí v 19. století. Nad smrtí se, oproti některým případům minulosti, začíná vítězit, díky vyspělosti zdravotnictví se život stává delším a lidé smrt nevidí tak často jako dříve. Doba se zrychluje a s tím souvisí i rychlejší pohřební rituály, rozloučení se zemřelým a pohřbu se zúčastní menší počet osob než v dřívějších dobách. „*Koncem 19. století se začíná hovořit*

o komercializaci smrti. Pohřební rituál, jako vše ostatní, se stává předmětem byznysu“ (Kupka, 2014, s.18). Celý proces loučení se stává kratší a černý oděv je na pozůstalých viděn většinou pouze při obřadu a ne, jako dříve, týdny po smrti blízkého. Lidé smrt nevnímají jako důležitou část našeho života, ale jako událost, kterou chápou tak, jako by se byla vůbec nestala. *„Život, zvláště ve městech, plyne tak, jako by nikdo neumíral“* (Kupka, 2014, s.19).

Mezi minulostí a současností, ohledně tématu umírání a smrti, je dále i veliký rozdíl v místě, kde se tento proces odehrává. V dřívějších dobách lidé umírali ve většině případů v místě bydliště – doma, za přítomnosti rodiny. Zdravotní péči si mohla dovolit pouze zámožná či významná osoba. Nyní lidé odcházejí z tohoto světa při pobytu v nemocnicích, kde zdravotník bere neschopnost pacienta vyléčit, jako svou prohru. V šedesátých letech 20. století vzniká propojení rodinného modelu umírání v kombinaci s vyspělou medicínskou praxí (Kupka,2014).

Samotný proces umírání můžeme dělit na fáze před umíráním, umírání a fázi po smrti. Fáze před umíráním je část, kdy se unavuje funkce organismu a spolu s ním odchází i značné množství energie a síly. V této době může být nemocný osamělý a může nastávat strach ze smrti. Již od názvu „fáze umírání“ je zřejmé, že jde o jisté ukončení života. Umírající je většinu času v nemocnici a jeho smrt je již nevyhnutelná. Fáze po smrti, je doba, která sebou nese péči o tělesnou schránku umírajícího a smutek pozůstalých (Raudenská, Javůrková, 2011). Kupka (2014) tyto fáze nazývá: pre finem, in finem, post finem.

1.3 Strach z neznámého

Celkový přístup ke smrti se dělí na tři různé způsoby. Neosobní, mezilidský a osobní přístup. Prvním zmíněným přístupem chápeme, že se netýká přímo nás. Řadíme sem zprávy o obětech ve válkách nebo přírodních katastrof, a to bez strachu, z toho důvodu, že si nepřipouštíme realitu dané události. Mezilidský přístup ke smrti přichází ve chvíli, kdy zemře někdo blízký. V tuto chvíli se změní myšlení jedince. Třetí a poslední zmíněný přístup, se nás osobně dotýká. Může mít podobu strachu z vlastní smrti. Mluví se zde o uvědomění si vlastního bytí a následně nebytí. Toto pochopení je velmi důležité pro

psychiku každého, zvláště pro zdravotníky a členy paliativního týmu. Jejich úzkost a strach může negativně ovlivnit péči o umírající pacienty (Raudenská, Javůrková, 2011).

„Hrůza ze smrti je všudypřítomná, a tak velká, že člověk vynakládá značnou část své životní energii na popírání smrti“ (Yalom, 2006, s.51). Yalom tvrdí, že strach ze smrti je primárním zdrojem úzkosti. Co ale pojem úzkost znamená?

Pro výraz „strach ze smrti“ se dále používají termíny jako zmíněná „úzkost“ či „hrůza ze smrti“. Filozofové zaměňují tato slova za „uvědomění si křehkosti bytí“, „děsu z nebytí“ nebo „nemožnosti dalších možností“ (Raudenská, Javůrková, 2011). Tyto dva nepříjemné pocity zná každý člověk. Jsou si velice blízké a většina v nich nevidí žádný rozdíl. Avšak psychologové patrnou rozdílnost vnímají. Zmiňují, že strach je „z něčeho a úzkost je „z ničeho“ (Matějček, 2013). Strach je reakce emocí, která je bezprostředně přirozená, objevuje se při konkrétním nebezpečí a trvá pouze po dobu existence ohrožení. Tento stav je doprovázen různými projevy jako jsou: pocení, nevolnost, závratě atd. Pokud jedinec trpí těmito stavy a setká se s nevyhnutelnou vlastní smrtí, je nutné vyhledat psychoterapeuta. Oproti tomu úzkost je strachem z něčeho nekonkrétního. Pocity spojené s nadcházející neodvratitelnou smrtí můžeme označit jako strach vztahující se ke smrti (Raudenská, Javůrková, 2011). Avšak čeho se nejvíce lidé bojí? Je důvodem úzkosti a strachu ze smrti, strach z neznámého?

Možná velikým překvapením se stává, že podle průzkumu Jamese Diggoryho a Doreen Rothmanové, mají lidé největší strach z toho, že jejich smrt ublíží přátelům a rodině. Dále pak přichází strach z konce všech projektů a plánů umírající osoby, z toho, že nebude dokončeno to, co dokončeno být mělo, strach z bolesti, která může smrt doprovázet, z toho, že jedinec nebude moci dále nic prožívat a starat se o ty, kteří jsou na jedinci závislí. Teprve po zmíněných stavech přichází úzkost z něčeho neznámého: co se s osobou děje po smrti a existuje-li život po tomto okamžiku (Yalom, 2006).

Matějček (2013) ve své knize zmiňuje to nejpodstatnější k této kapitole. Statečný není ten, kdo nemá strach, ale ten, kdo jej dokáže překonat. Věta, na kterou by měl přijít každý a nejlépe sám.

1.4 Proč právě já?

„Většina mých pacientů reaguje stejně. Jsou šokováni, hněvají se, že jsme je připravili o budoucnost, ale postupem času si uvědomí, že dnes jsou stále ještě s námi a že mají před sebou i zítřek“ (Kübler-Ross, 1995, s.36). Pokud se jedinec ptá „proč právě já?“, můžeme mu odpovědět „nevím, proč právě vy“. Avšak odpověď může také být „proč byste to zrovna vy být neměli?“ Dříve nebo později potká smrt každého z nás. Nelze se jí ubránit. Všichni se musí s umíráním a smrtí jednou smířit (Kübler-Ross, 1995).

„Pokojná smrt člověka připomíná padající hvězdu. Jedno z miliónů světél na rozlehlé obloze krátce zazáří, aby navždy zaniklo v nekonečné tmě“ (Kübler-Ross, 1969 in Thorová, 2015, s. 477).

Proces umírání, poslední fáze života organismu, s sebou nese fáze, kterými si jedinec prochází, před příchodem vlastní smrti. Věda zabývající se umíráním a smrtí se nazývá thanatologie a její nejnámější představitelkou je již zmíněná Elisabeth Kübler-Ross. Tato švýcarsko-americká psychiatrická definovala pět typických stadií, jimiž si lidé procházejí, v případě, že zjistí konečnou zprávu o svém stavu.

V první fázi přichází odmítnutí. Jedinec je přesvědčen, že došlo k nějaké chybě a snaží se hledat únik z této reality, je si jist, že existují jiné, „lepší“ názory a doufá, že se situace vyřeší sama a vše bude v pořádku. Po této fázi nastává rozčilení a vztek. V tuto chvíli si člověk uvědomuje, že je konec jeho života reálný a nechápe, proč právě on. Jedinec může i ostatním závidět jejich možnost žít dál a má na ně vztek. Třetí fázi označujeme fází vyjednávání a slibů. V této chvíli lidé prosí jakousi vyšší moc, v kterou věří, či začínají věřit, aby změnila rozhodnutí. Slibují nápravu, dobré skutky a jiné. Předposlední fázi Kübler-Ross (1969) nazývá depresí a beznadějí. Je to stav, kdy si jedinec uvědomuje, že jeho prosby nebyly vyslyšeny a přichází k němu strach, nejistota, beznaděj a ztráta životních plánů a celkové budoucnosti. Pátou, a tedy poslední fází je akceptace. Lidé se snaží přijmout situaci, která nelze zachránit a změnit a hledají cestu, která by byla nejlepším řešením jak pro ně, tak i pro jeho blízké (Thorová, 2015.)

Tyto fáze jsou řadou osob kritizovány a není zde pacient, u kterého by byla prokazatelná všechna stádia umírání. Podobnými či stejnými fázemi procházejí také lidé, kteří jsou svědky smrti jejich nejbližších. Obecně však není prokázáno, zda tyto fáze jdou postupně, jak zmínila Elisabeth Kübler-Ross a zda si jimi vůbec jedinec prochází. Je to

tedy pouze hypotéza, která není stoprocentně zjistitelná, pouze pravděpodobná (Thorová, 2015).

2 Téma smrti u nejmenších

2.1 Dětské vnímání a nevnímání smrti

Dětský pohled na svět a způsob jeho poznávání se samozřejmě značně liší od poznávání dospělých. Děti mají spoustu jiných originálních představ, neschází jim fantazie a zvědavost. „*Potřebujeme být zvědaví, abychom se chtěli přirozeně učit*“ (Herman, Halda, 2019, s. 175). Celkové pojetí dětského světa je ovlivněno různými faktory, jako například: dosavadními zkušenostmi, vlivy společnosti, komunikací v rodině, věku dítěte a mimo jiné i individuální osobností dítěte a tyto faktory ovlivňují i pojetí smrti (Žaloudíková, 2015).

Obecně se předpokládá, že obavy ze smrti u dětí nastávají později, než je pravdou. „On je ještě malý, nerozumí tomu.“ Mnoho dospělých si neuvědomuje, že to „malé“ všechno cítí, slyší a vnímá (Herman, 2014). Obavy ze smrti jsou všudypřítomné a mají obrovský vliv na dětský prožitkový svět. Pro dětské duše je téma smrti záhadou a jejich zvědavost je směřuje ke snaze dozvědět se co nejvíce. Současně je jedním z hlavních vývojových úkolů dítěte zvítězit nad strachem ze zániku čehokoliv ze živé přírody. Nejednoho dospělého překvapí otázka, dítěte předškolního věku, týkající se smrti. „*Bezelstná povaha dětských otázek může člověku vyrazit dech*“ (Yalom, 2006, s. 87). Jejich otázky jsou plné upřímnosti. Nesnaží se podat otázku lehčím způsobem, tak aby se nezdála příliš smutná a „drsná“. Vše řeknou upřímně, tak jak danou situaci cítí a ptají se přesně na to, co potřebují vědět. Právě to většinu dospělých zaskočí. „Kdy zemřeš?“ ... Otázka, na kterou by se dospělý nejspíše nezeptal. Otázka, na kterou dospělý nedokáže a ani nechce odpovídat. Myšlenky dětí týkající se smrti, mohou být vyvolány dosavadní zkušeností, jako například smrt prarodiče, uhynutí zvířete či dokonce rostliny. Zpravidla však není příčina zjistitelná. Jde především o obavy dítěte a jeho myšlenky, které si musí samo objasnit (Yalom, 2006.)

V případě, že se jedná o smrt blízké osoby, zasáhne tato zpráva každého v rodině, a to bez výjimky. Odchod blízkého se týká celé rodiny. Truchlení se nevyhne ani kojencem,

který jeho ztrátu nevyjádří slovy, ale cítí ji velmi dobře. Děti vnímají mnohem více než dokáží popsat slovy či gesty. Jejich city a vnímání jsou daleko vyvinutější než jejich vyjadřovací schopnosti. Nemusí chápat co smrt znamená a co je s ní spjato, i přesto truchlí (Coloroso,2008).

Malé děti nechápu smrt v celém jejím rozsahu. Jejich tázání po smrti dává dospělým najevo, v jakém vývojovém stupni se dítě nachází, kdy začíná přemýšlet odkud se lidi objevují a co se s nimi děje po smrti. Většina dětí spojuje umírání se stářím a zároveň až do šestého roku života přirovnávají děti ve svých představách smrt s určitými symboly, specifickými situacemi a vlastními zážitky. Například s temnotou, nocí, chorobou, cizím černým mužem, zraněním a bolestí. Ke smrti přirovnává také stav, kdy jedinec spí (Rogge, 2004). Stretti (Smetana, 2019) sděluje, že reakce dospělých, na kterou je opravdu háklivá je, když se dětem začne vyprávět právě zmíněný stav, že jedinec, který zemřel spí. Tímto vysvětlením se zadělává na problémy, kdy má dítě strach usnout, v noci se budí apod. A to z toho důvodu, že vidí uspat například zvíře, které se již neprobudilo, tím pádem má strach usnout také, aby se to nestalo i jemu. K tomuto názoru se přiklání i Rogge (2004), který oznamuje, že přirovnávání smrti ke spánku může u nejmenších dětí přivodit reálný strach z usnutí.

2.2 Diskuze na téma smrt – dospělý vs. dítě

V následujících kapitolách bude popsáno, jaký je důvod a jakým způsobem mluvit s dětmi o smrti a dále bude pozornost věnována tomu, jak děti ztrátou provést.

Z hlediska vývoje se kolem 3. roku dítěte objevují obavy právě ze ztráty někoho blízkého. Dítě vidí smrt kolem sebe, vidí umírat zvířata, slavné osobnosti, o kterých se mluví, popřípadě zemře někdo blízký. Poté mohou nastat otázky typu „ty mi taky zemřeš mami?“ apod. Tyto obavy jsou přirozené a je významné je nepodcenit, respektovat otázky a dát dětem odpověď, na kterou se ptají. Pro dětské uvědomění je právě nedostačující, či dokonce žádná odpověď tím nejhorším, co může nastat. *„Odpovědi nemusí být nutně zcela správné, musí však být vždy pravdivé. Jedině tak se naše odpovědi nemíjejí s fantaziemi a představami dítěte samotného“* (Rogge, 2004, s.165). Čím méně odpovědí, více ignorování otázek a lhaní, tím se zvyšuje pocit obavy a strachu z neznámého. Pokud budeme dítě z diskuze vyčleňovat a řešit za jeho zády, může vidět

toto téma jako zakázané. Poté u dítěte nejčastěji přichází pocit zloby, vzteku, který okolí neočekává a nerozumí mu (Stretti, Smetana, 2019).

„Nemůžeme děti uchránit před životními tragédiemi, ale můžeme jim usnadnit jejich pouť tím, že budeme otevřeně odpovídat na jejich otázky“ (Goldman, 2015, s. 81).

Je na místě si uvědomit, že je důležitý věk dítěte. Od toho se také odvíjí, jestli téma smrti vůbec otevírat a zda si dítě bude pamatovat smutnou událost, která nastala například v rodině. Roční dítě si jistě smrt v rodině pamatovat nebude, ale mnoho dospělých má stejný názor u dítěte dvouletého. To však pravda není. Naopak u dvouletého dítěte může být strach mnohonásobně větší než u desetiletého, a to z důvodu neschopnosti pojmenování svých otázek. U tak malého jedince velmi narůstá děs z toho, kam jedinec zmizel, co se stalo a jeho fantazie mu danou obavu může zvětšit. Samozřejmě míru strachu a všeho kolem vždy ovlivňuje to, kdo zemřel a jaký s ním mělo dítě vztah, zda to byl někdo, kdo s dítětem trávil spoustu času, jako maminka, tatínek či sourozenec, nebo to byl rodinný blízký, kterého dítě vidělo jednou za měsíc (Stretti, Smetana, 2019).

Je velmi důležité vycítit jakým způsobem s dětmi téma smrti otevírat. Pokud dítě položí otázku, týkající se smrti, reakce dospělého by neměla být příliš obtížná na pochopení. Dospělý si musí uvědomit, kdo se ptá a nepřehltit dítě informacemi, které jsou těžké na pochopení a zpracování. Nicméně by si měl tázaný dát pozor i na to, aby jeho odpověď byla dostačující, a hlavně, aby na ni, jak už bylo zmíněno, odpověděl a neodmítl. Omezování, či ignorování otázek dětí ve většině případů vede k tomu, že se dítě přestane ptát. A právě to by dospělí neměli dopustit. Měli by vytvořit takové prostředí, ve kterém se dítě bude cítit pohodlně a nebude mít strach z položení svých otázek ani z odpovědí, které jim tázaní poskytnou. Nejen že je důležité otázky dětí respektovat a odpovídat na ně, ale také použít vhodný jazyk pro řešení tohoto tématu s dětmi (Goldman, 2015).

Při otevírání konceptu smrti by měl nastat dialog – dospělý by se měl ptát, co si samo dítě představuje pod tímto pojmem a odpovídat pouze na to, na co se opravdu ptá. Není vhodné dítěti vnucovat svůj názor, svoje přesvědčení o tom, co se s jedincem stane, zda žije dál, je hvězdičkou na nebi, naší vzpomínkou, naším andělem – tento názor by si mělo dítě vytvořit samo. Důvodem pro vytvoření vlastního pohledu na smrt a

životem či neživotem po ní je individualita jedinců a rodin celkově. Každá rodina věří v něco jiného, někdo je věřící, jiní ne, jedna rodina své blízké pohřbí, další například rozpráší prach na nějakém hezkém místě a věří, že tam vyrostе strom, který bude představovat zemřelého. Je spousta názorů a pohledů, každý si vytvoří pohled svůj, a proto by žádný dospělý neměl dítě přesvědčovat o svém, ale nechat dítě vytvořit si vlastní (Stretti, Smetana, 2019).

Shrnou-li se veškeré informace, dítě by mělo mít možnost udělat si o smrti vlastní představu, s tím, že dospělý by mu měl umožnit si tento pohled vytvořit samo, a přitom jej ujistit v tom, že tu pro něj je. Děti potřebují mít pocit, že ať se děje, co se děje, vždycky tu dospělí bude s nimi. Ve svém světě vyžadují přítomnost a souběh svého dospělého (Herman, 2014).

2.3 Možnost dítěte se rozloučit

Pro to, aby dospělý zvládl situaci, ve které mu zemře blízký člověk, překonat svůj smutek a jít v životě dál, je velmi důležitá eventualita se s dotyčným rozloučit. Je zde spousta možností, jakým způsobem se rozloučit. Nejčastější forma je pohřební rituál, kdy se rozloučení odehrává nad zemřelým (Virt, 2000).

Pro dítě, stejně tak i pro dospělého, je jistě velmi významné, zda je součástí onoho rozloučení, či nikoliv. Můžeme se tisíci různými způsoby snažit druhému něco sdělit, sdílet s ním tuto událost, vysvětlovat a snažit se pomoci, ale jeho vlastní prožitek znamená naprosto jinou kvalitu poznání. Jiný svět. Slovy nikdo přesně nevyjádří, co cítí, jaké má pocity a myšlenky (Herman, 2014). Je proto na místě, aby dítě, stejně jako dospělý, mělo možnost se rozloučit, a to podle svého uvážení. Mít možnost se samo rozhodnout, zda vůbec chce a jakým způsobem. Samozřejmě s ročním dítětem se takové rozhodnutí neřeší a záleží v tomto momentě na rodičích, zda chtějí, aby dítě bylo součástí ceremoniálu. Obecně je vhodné, aby děti chodily na pohřeb, ale ne vždy je to možné, a ne vždy dítě projeví zájem. Velkým faktorem se stává, jak moc blízká osoba to byla, jaký vztah k němu dítě mělo apod (Stretti, Smetana, 2019). Pokud si dítě přeje být součástí rituálu, může se události zúčastnit. Avšak pokud účast odmítá, či si není jisto, dospělí nemá žádné právo jej nutit. Dobrovolnost je základním předpokladem, který dítěti poskytuje ochranu. Každý dospělý ví, kolik zátěže, ať už fyzické či psychické snese

a má právo se sám rozhodnout. A to samé platí u dítěte (Rogge, 2004). Stejného názoru je také Haškovcová (2007), která zmiňuje, že děti by měly být přítomny na pohřbu, a to z důvodu zvládnutí a přijmutí zármutku a také pochopení, že každý lidský život končí smrtí.

Velice důležité je také to, aby dítě vědělo, jak bude rozloučení probíhat. Kde se bude obřad odehrávat, zda bude v krematoriu, na hřbitově, v kostele, zda rakev bude zůstat na místě, kdo bude odcházet dříve a kdo později a další podstatné věci. K tomuto názoru se přidává Rogge (2004), který tvrdí, že je příprava na bohoslužbu užitečná a že dítěti můžeme spoustu věcí objasnit. Významné je uvědomění si definice rozloučení. Neznamená obrovský počet lidí, úzkost, pláč a smutek, ale je to opravdu hlavně rozloučení v duchu zemřelého. A je tedy na místě, aby pohřeb probíhal takovým způsobem, aby s ním byli pozůstalí spokojeni, a to včetně dětí. Vhodné je vymyslet průběh pohřbu společně, tak aby se všichni rozloučili formou, jakou preferují. Není potřeba se ničít víc, než už je (Stretti, Smetana, 2019).

„Rozloučení patří k životu. Jen ten, kdo zná loučení, dovede začínat znovu, může jít dál, dokáže přijímat nové věci. A rozloučení neznamena zapomenout, spíše naopak: znamená to přijmout zemřelého člověka do svého srdce, kde žije dál v myšlenkách, ve vzpomínce“ (Rogge, 2004, s.172).

2.4 Společné znaky truchlících dětí

Prožívání zármutku je individuální a velmi záleží na osobnosti pozůstalého a mnoha okolnostech, jako například vztah se zemřelým, příčina a možné předvídání smrti, vztahy s ostatními pozůstalými a další. Jednoznačně pozitivně na všechny pozůstalé, dospělé i děti, působí opora okolí, rodiny, známých či přátel (Kupka, 2014). Špatenková (2013 in Kupka, 2014) označuje truchlení procesem, který má čtyři základní úkoly: přijmout ztrátu jako realitu, prožít zármutek, adaptovat se ve světě bez zemřelého a citově se od zemřelého odpoutat a současně investovat energii jiným směrem. Obecně tyto části platí pro každého, avšak u každého se projevují jiným způsobem. Tedy i přes zmíněnou a důležitou oporu a také různorodost projevů smutku pozůstalých, zde máme nejčastější konkrétní reakce či znaky truchlících osob, zejména dětí.

Truchlení dětí se značně liší od prožívání tohoto období dospělými, a to především z důvodu rychle měnících se nálad, poněvadž tyto změny se projevují i v období smutku. Pokud dítě nechce o tématu smrti a všem s ním spojené mluvit, dá to dostatečně najevo. Zacpává rodičům ústa, vymýšlí všelijaké hlouposti, dá ostatním vědět, že už nemůže. Často je zde viditelný vyrovnávací mechanismus zvaný „paradoxní reakce“, znamenajíc smích, vztek, zlobu namísto pláče. Pro dítě je smutek a pláč složitý na pochopení, něco nesrozumitelného a ohrožujícího, proto jej zaměňuje jinými reakcemi. Oproti této odezvě může nastat tzv. ztuhnutí, při kterém dítě není schopno reagovat, mluvit, vnímat a není schopno sdílet cokoli s ostatními. Znamená šokovou reakci, při které mozek pracuje na základní jednoduché úrovni. Ví, že se má najíst, napít a dojít na toaletu, ale ostatní nevnímá. Je důležité, aby tato izolace netrvala déle než šest týdnů. Pokračuje-li truchlení tímto způsobem déle než šest týdnů, měl by se dospělý obrátit na odbornou pomoc (Stretti, Smetana, 2019).

Velmi často je u dětí, kterým někdo zemřel přítomna vina. *„Cokoliv hrozného se bude v rodině dít, bude si to mládě vztahovat na sebe: je to moje vina, za to můžu já. Dítě je popelníci rodiny“* (Herman, Halda, 2019, s.39). Stretti (Smetana, 2019) zdůrazňuje, že dítě je dokonce mistrem viny. Mnohdy si myslí, že kdyby se chovalo lépe, tak by se smutná událost nestala apod. Objevuje se zde velká tendence, že dítě nebylo moc dobré na to, aby například rodiče před smrtí zastavilo. V těchto případech je důležité, aby se dospělý snažil dítěti dát prostor k ventilování jeho myšlenek, aby mohlo říci vše nahlas, a to i názor na důvod a příčinu smrti, ať už si myslí cokoli. Je také na místě, aby dítě mohlo nahlédnout na to, že opravdu nemohlo ničím pomoci a změnit danou situaci, zachránit jedince. Ve většině případů se k zmíněnému pocitu viny přidávají výčitky a vztek na právě zemřelého.

Mezi společnými znaky truchlících dětí se dále objevuje impulzivní jednání, dítě může působit nesoustředěně, odmítá dělat domácí úkoly či jiné povinnosti, může mít potíže celkově naslouchat a udržet pozornost. Dítě, které prožívá zármutek, se velmi často stává třídním šaškem nebo tyranem, ba naopak některé děti se mohou zdát uzavřené a nespolečenské. K těmto stavům se ale také přidávají hygienické a zdravotní potíže jako například pomočování a stěžování si na bolest hlavy, břicha. Při pozorování pozůstalého dítěte si dospělí může všimnout toho, že dítě mluví o zemřelém

v přítomném čase a může i napodobovat jeho gesta. Dítě může mít až přehnaný strach o sebe i o své blízké a obecně má strach ze smrti a zabývá se jí (Goldman, 2015).

Všechny tyto projevy jsou přirozené a je potřeba si je prožít a snažit se dítěti ukázat tu správnou cestu, jak z těchto stavů nesnadněji ven (Stretti, Smetana, 2019).

3 Zahrnutí tématu smrti do mateřských škol

Následující kapitoly se týkají výhradně prostředí mateřské školy. Mapují, z jakého důvodu by se mělo téma smrti zapojovat již v předškolním vzdělávání, při jakých příležitostech a jakým způsobem může pedagog začít o smrti diskutovat s dětmi a jaký je na otevírání tohoto tématu pohled dospělých.

3.1 Podněty věnování se tématu smrti v mateřské škole

Je opravdu nezbytné, aby se v mateřských školách mluvilo o smrti? Jaký je důvod věnování se tomuto tématu stejně jako mnoha ostatním?

Smrt společně s tématy osamělosti, svobody a smyslu života, je společná naprosto všem lidem. Škola všechny děti i dospělé připravuje na život, ten je však neskonalé spojený právě se smrtí, a proto by škola měla připravovat i na setkání se smrtí a smrtelností (Franclová, Plachá, 2019).

Týká se to však primárně základních škol, nebo je vhodné diskutovat o smrti i ve školách mateřských? Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále RVP/PV) říká, že mezi očekávané výstupy (to, co dítě na konci předškolního období zpravidla dokáže) v kategorii „Dítě a svět“ patří: *„porozumět, že změny jsou přirozené a samozřejmé (všechno kolem se mění, vyvíjí, pohybuje a proměňuje) a že s těmito změnami je třeba v životě počítat, přizpůsobovat se běžně proměnlivým okolnostem doma i v mateřské škole“* (RVP/PV, 2018, s. 29). A právě mezi tyto okolnosti se řadí i zmiňovaná smrt. Je to přirozený jev, událost, která s sebou nese změny a se kterou je v životě opravdu důležité počítat. V kapitole „Dítě a jeho psychika“ je mezi očekávanými výstupy řečeno, že dítě má být citlivé ve vztahu k živým bytostem, k přírodě i k věcem. K tomu, aby ale chápalo důležitost tohoto výstupu, proč má takové dítě být, je důležité,

aby vědělo, co se může přihodit, pokud nebude toto „pravidlo“ dodržovat. Například dítě na procházce ublíží nějakému hmyzu a pokud na tuto situaci, učitel či jiná přihlížející osoba nezareaguje, dítě nemusí chápat, že zvíře už nebude žít, nebo trápit se. Proč by tedy učitelé, této příležitosti neměli využít a dětem tyto základní hodnoty vysvětlit a diskutovat o tomto tématu. Smrt dopomáhá pochopit smysl života, ať už obecně, či konkrétně smysl života jedince, a právě pochopení okolního světa se skrývá v úkolech předškolního vzdělávání.

Úkolem mateřské školy je ulehčit dítěti jeho následující životní i vzdělávací cestu. Pedagogové proto musí rozvíjet jeho osobnost, tělesný i psychický stav, osobní spokojenost a podporovat jeho chápání okolního světa (RVP/PV, 2018).

„Postihne-li dítě navštěvující školu či školku ztráta v podobě smrti blízkého člena rodiny, dopady pocítuje celá školní komunita“ (Plachá, 2017 in Janečková, 2018, s.27). Není možné se tomuto tématu absolutně vyhnout. Je proto vhodné smrt netabuizovat a brát ji jako součást života, nejen našeho, ale i dětského.

3.2 Otevírání tématu smrti v určitých výchovných rovinách

Téma smrti může být řešeno ve třech rovinách. Výchova aktuální, akutní či preventivní.

První možnost, kdy o smrti mluvit se nazývá aktuálně a souvisí s nynějšími svátky a událostmi ve společnosti, jako například Památka zesnulých – „Dušičky“, smrt celebrit, o nichž děti samy mluví nebo viděly film nebo nález mrtvého zvířete. V tomto případě je důležité, aby byl učitel vnímavý a provedl děti touto situací spontánně, kdy jí bude věnovat pozornost a nechá děti pokládat otázky a samozřejmě na ně vhodně odpovídá a diskutuje. Je vhodné tento okamžik spojit s činností, jako například zvíře pohřbít, na hřbitově zapálit svíčku a další (osobní sdělení, Plachá, 2020).

Další, tedy akutní otevírání tématu smrti je spojena s tím, co se děje v realitě, která se dotýká přímo životů členů školní komunity. Do této příležitosti, kdy s dětmi řešit smrt, spadají události, kdy zemře dítěti někdo blízký, zemře někdo ze školy, či se stane cokoli dalšího nečekaného související se smrtí a smrtelností. Akutní výchova zahrnuje čtyři klíčové momenty. Informace o úmrtí v rodině žáka, období kolem pohřbu, návrat

do školy a přechod do jiné třídy či školy. Co se týče informací o úmrtí v rodině žáka, je důležité, v případě, že škola nedostane zprávu o úmrtí přímo od zasažené rodiny, ji kontaktovat. Hlavními důvody jsou získání pravdivých informací o tom, co se stalo, navázání komunikace s pozůstalými a umožnit rodině případnou podporu školy. Do této části také spadá informování ostatních dětí ve třídě o této události. V tomto směru je velmi důležité, aby se truchlící dítě samo rozhodlo, samozřejmě za pomoci dospělého, jakým způsobem chce ostatním sdělit informaci o úmrtí někoho z jeho rodiny. Pokud dítě nebude chtít, aby to ostatní spolužáci věděli, je na místě dítěti vysvětlit, že se to tak či tak „bohužel“ dozvedí, jelikož lidé si povídají a rodiny se navzájem znají, tím pádem nelze tyto informace zastavit, ale je na něm, jak se ke spolužákům dostanou (Stretti, Smetana, 2019). Může se také stát, že zemře právě dítě, které školu navštěvovalo. V této chvíli je vhodné, aby se vychovatelé společně s rodinou zemřelého dítěte domluvili, jakým způsobem ostatním dětem tuto smutnou událost sdělit (Rogge, 2004). Během období kolem pohřbu má škola možnost vyslovit svou účast osobně, pokud již tak neučinila. Při návratu dítěte, který o někoho přišel, do školy, je vhodné s rodinou včetně truchlícího dítěte, promyslet vhodný termín a způsob návratu do školy. Tuto dobu, kdy je dítě doma se doporučuje neprodlužovat, z důvodu náročnějšího návratu. Čtvrtý klíčový moment je přechod do jiné třídy, popřípadě školy. V této fázi je důležité, aby zpráva o úmrtí v rodině dítěte, byla sdělena i následujícím vzdělavatelům, aby se zabránilo možnému nepochopení ze strany vrstevníků a učitelů a možnému odmítnutí školy truchlícího dítěte (osobní sdělení, Plachá, 2020).

Třetí možností, díky které lze toto téma s dětmi sdílet, je forma preventivní. Z názvu je již jasné, že jde o záměrné otevírání a sdílení. V tomto případě záleží na dospělém, který se chce s dětmi tomuto tématu věnovat. Je možné toto sdílení otevírat v souvislosti již zmíněného svátku Památce zesnulých a následně spojit s různými vhodnými činnostmi. V preventivní formě je možnost využít řadu krásně napsaných knih, hodících se k otevírání tématu smrti s dětmi (osobní sdělení, Plachá, 2020).

3.3 Konkrétní cesty, kterými se může téma smrti v mateřské škole probírat

Jak už bylo v předešlé kapitole zmíněno, v preventivním diskutování o smrti, lze využít spoustu knih, napsaných pro děti. Mezi nejznámější publikace patří Návštěva malé smrti

(Crowther, 2013), Myši patří do nebe...ale jenom na skok (Procházková, 2017), Anna a Anička: o životě na začátku a na konci (Špinková, 2014), Když Dinosaurům někdo umře (Brown, 2010) a pro starší děti lze použít knihu s názvem Dívka s pomeranči (Gaarder, 2004). Všechny jsou napsané vhodným jazykem tak, aby jim děti rozuměly a současně neměly z tématu smrti při čtení knihy strach. U dvou z těchto knih bude shrnut stručný obsah a její cíl.

Návštěva malé smrti je krátká publikace, s jemnými ilustracemi, která povídá o smrti, jako o roztomilé malé bytosti, kterou takto příjemně většina lidí nevnímá. Kniha vypráví příběh smrti, která je smutná z průběhu odvádění lidí do další etapy života. Vše se ale změní v momentě, kdy potká Evelínu, která smrt vítá s úsměvem na rtech. Poprvé potká osobu, se kterou se spřátelí, která z ní nemá strach, a to z důvodu bolestí, kterými si předtím dívka procházela. Pak ale nastane den, kdy Evelína odchází začít nový život a smrt je opět velmi smutná. Evelína si však přeje být andělem a se smrtí se setkává znovu. V závěru knihy je viděno přátelství mezi smrtí a andělem, kdy umírající navštěvují společně, aby lidé neměli strach. Kniha je napsána jemně a má v sobě spoustu skrytých myšlenek, nejen obecně téma smrti, ale také přátelství, osamělosti, strachu, a hlavně v sobě ukrývá jakési uklidnění, a to nejen pro děti ale také pro dospělé (Crowther, 2013).

Druhá velmi populární kniha, která mě osobně zaujala nejvíce, se nazývá Myši patří do nebe...ale jenom na skok. Hlavními hrdiny jsou zde myš Šupito a lišák Bělobřich. Děj začíná tím, že lišák běží za myší, kterou by chtěl sníst, ta ale v boji o přežití spadla z útesu a zemřela. Objevila se na místě, kterému každý říká jinak, někdo například nebe. Tam potkala své mrtvé příbuzné a také Bělobřicha. Postupem času došlo ke spřátelení těchto dvou postav. Na konci pobytu na tomto světě stálo rozhodnutí. Nacházelo se zde jezero Rozloučení, u kterého se myš i lišák mají rozloučit s tím, co byli dříve, a tím se dostanou na druhou stranu. Z důvodu jejich upřímného a vzájemného přátelství si Bělobřich přeje, aby byl na druhé straně myší, aby se mohli mít rádi i na zemi. Naneštěstí si tuto výměnu jen naopak přála i Šupito. A tak byly na druhé straně, myš byla lišákem a lišák myší a jejich hon, změnil směr. S touto knihou jde velmi krásně pracovat s dětmi. V knize děti mohou nalézt symbol a opravdovou sílu přátelství, mohou si při čtení knihy udělat vlastní názor na to, jak by si představily ono místo. Děti se zde seznamují s běžnou smrtí u zvířat a ony samy můžou přemýšlet, jak to je dál po smrti. Tato kniha je velice

přínosná při filozofování individuálních názorů a myšlenek ohledně tématu smrti (Procházková, 2017).

Následující knihy, které jsou vhodné pro otevírání tématu smrti, jsou pouze v anglickém jazyce, ale jsou tak účelně napsané, že by byla obrovská škoda, jež v mateřských školách i v rodině nepoužít a nezmínit v této bakalářské práci. Popsána bude jedna vybraná kniha a další budou pouze zmíněné.

A Terrible Thing Happened by Margaret M. Holmes. Krásná kniha, která může pomoci jak pedagogům, tak rodičům v tom, pochopit dítě a snažit s ním diskutovat, a to nejen o tématu smrti, ale o všech jeho strastech a bolestech, emocích a náladách. Píše příběh o zvířeti jménem Sherman Smith, který byl svědkem něčeho špatného, něčeho, co ho nesmírně vyděsilo. Není zde řečeno, co přesně Sherman viděl, ale pouze jeho zděšení a posléze i změny chování. Hlavní postava se pokusila na událost zapomenout, ale to se právě projevilo agresivním chováním, nechutí k jídlu, bolestí v břiše, nespavostí a dalšími příznaky. Později začal Sherman navštěvovat Ms. Maple, psychoterapeutičku, která má hlavnímu hrdinovi pomoci zbavit se strachu, a opět si užívat života a to tím, že si o všem otevřeně povídají. V závěru knihy jsou různé poznámky a rady dospělým, kteří se snaží pomoci dětem, trpícím jakoukoliv bolestí, ztrátou, strachem a obecně „špatnými věcmi, které vidělo, či se mu staly“, jak už je patrné z názvu knihy. Tato kniha je vhodná dospělým k pochopení dítěte, ale také ke čtení přímo dětem, a to právě i v mateřské škole (Holmes, 2000).

Dalšími knihami jsou například *I Miss You: a First Look at Death* (Thomas, 2001), ve které jsou zmíněny i přímé otázky mířené dětem, *The Invisible String* (Karst, 2018), která má pro děti zajímavé ilustrace a popisuje sílu lásky a přátelství. Kniha, která má také velmi krásné ilustrace a popisuje začátek, průběh a konec života se nazývá *Lifetimes – The beautiful way to explain death to children* (Mellonie, Ingpen, 1983). A poslední knihou je *When I Feel Sad* (Spelman, 2002), která vypráví o příčinách smutku a o tom, že smutek je přirozený a není třeba ho skrývat.

Nejen, že pedagogové mohou využít spousty vhodně napsaných knih, ale mohou téma spojit s různými činnostmi, jako například procházka na hřbitov a zapálení svíček. Výroba světýlek a další výtvarné činnosti. A samozřejmě, jak už zde bylo zmíněno, se může diskuze o smrti spojit se svátkem Památka zesnulých.

3.4 Postoj dospělých k otevírání tématu smrti v mateřských školách

Dospělí se do tématu smrti často nehrnou, a to většinou z důvodu strachu z emočního zranění dítěte. „Vždyť děti tomu nerozumí.“ Věta, kterou za život řekne spousta dospělých a věta, která není ničím doložená ba naopak, výzkumy dokládají, že děti jsou vyzrálejší, než sami dospělí očekávají. Žaloudíková (2015) ve své knize zmiňuje výsledky studie Vianella a Martina, kdy bylo zjištěno, že 80 % rodičů je přesvědčeno o tom, že dítě předškolního věku o smrti vůbec nepřemýšlí. 50 % rodičů dle výsledků věří, že děti do 9-10 let pouze omezeně chápou pojetí smrti. Na tento výzkum navazuje Vianello a Lucemante, pro které byl důležitý pohled pediatriů a lékařů. Bylo zjištěno, že 50 % pediatriů, stejně jako rodičů je zastáncem toho, že dítě do 7-8 let nechápe význam smrti. Druhá polovina rodičů společně s 50 % lékařů tvrdí, že i velmi malé děti vnímají okolnosti týkající se smrti. Žaloudíková (2015) uvádí ještě jedno výzkumné šetření, které se týká schopnosti dospělých s dětmi o tématu smrti diskutovat. Lékaři s rodiči se v odpovědích mýjeli. Rodiče jsou zastánci řešení tématu smrti s odborníky a lékaři jsou naopak pro názor takový, že dítě má takové téma řešit primárně v rodinném prostředí. Tendence vyhnout se tomuto tématu se poté projevila u všech tří skupin: lékařů, rodičů i pediatriů. A proč? Největší „kámen úrazu“ je to, že nevědí jak a co dítěti říct nebo mají pocit, že to dítě opravdu nevnímá (Goldman, 2015).

„Přesvědčení, že děti nejsou schopny chápat abstraktní téma smrti je jedním z pokusů, jak se vyhnout osobní intervenci a diskusi“ (Žaloudíková, 2015, s.38).

Mezi rodiči i pedagogy jsou dvě skupiny lidí, rozdělené podle jejich přístupu k dětskému tázání na smrt. První skupinou jsou právě ti, kteří se od tohoto tématu odtahují a nejráději by aby se dítě vůbec nezeptalo. Druhou skupinou jsou naopak jedinci, kteří to myslí s dětmi až příliš dobře. Kdekdo by si řekl, že druhá skupina má správný přístup, ale u těchto dospělých je časté, že děti zahltní informacemi, na které nejsou připraveni, které nejsou schopni dostatečně uchopit, a naopak jim tento přístup uškodí. Rodiče i pedagogové by měli dbát na to, aby dítě mohlo kdykoliv danou otázku dospělému položit a u odpovědi myslet na to, aby byla dostačující a vhodná pro věk dítěte a aby dospělý dítěti nevnucoval svůj názor (Rogge, 2004).

Janečková (2018) ve svém bakalářském výzkumu zjišťuje, že pokud se smrt týká přímo dítěte navštěvující mateřskou školu, snaží se učitelky pomoci jak dítěti, tak jeho

rodině. Postoj učitelek se podle jejich výsledků liší podle toho, zda učitelky již takovou situaci, kdy dítěti zemře někdo blízký, v mateřské škole zažily. Autorka zde shrnuje, že velkou roli v otevírání tématu smrti s dětmi hraje osobnost učitele, jeho osobní zkušenosti, životní filosofie, chuť neustále na sobě pracovat a také má-li zájem pomáhat dítěti hledat a nalézat vlastní postoje a hodnoty.

Když v roce 2018, byla většina učitelů pro otevírání a sdílení tématu smrti s dětmi, tak jaký názor mají pedagogové a společně s nimi široká veřejnost nyní?

Následující výzkum této bakalářské práce zjistí, jaký pohled na toto téma mají dospělí – učitelé mateřských škol a osoby starší 18 let z široké veřejnosti, v roce 2020/21.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Metodika výzkumu

4.1 Cíl smíšeného výzkumu

Cílem kvantitativního výzkumu bylo odhalit nynější pohled široké veřejnosti (výjimkou osoby mladší 18 let) na otevírání a sdílení tématu smrti s dětmi. Kvalitativní výzkum měl stanovený cíl zjistit postoj a práci učitelů mateřských škol k tomuto tématu, reakci dětí a rodičů.

4.2 Výzkumné otázky

Otázka pro kvantitativní výzkum:

Jaký je pohled široké veřejnosti (výjimkou osoby mladší 18 let) na otevírání tématu smrti s dětmi? (v osobním životě i v mateřské škole)

Otázky pro kvalitativní výzkum:

Jaký je postoj učitelů k otevírání témat týkajících se smrti v MŠ?

Jaké prostředky volí k diskuzi o smrti s dětmi?

Jak děti reagují na otevírání tohoto tématu?

Jaké jsou reakce rodičů?

4.3 Metody výzkumného šetření

Vzhledem k povaze otázek byl zvolen smíšený výzkum – kvantitativní i kvalitativní. Pro výzkumné šetření byla použita metoda dotazníku i rozhovoru.

Dotazníky byly vytvořeny pomocí Google dotazníku, kde byly veřejně přístupné a ukončeny při dosažení 100 respondentů – duben 2020. Dotazovaným bylo položeno 13 otázek, které zjišťovaly vztah dospělých k otevírání tématu smrti s předškolními dětmi, z čehož poslední otázka byla vyhrazena pro doplňující informace.

Polostrukturovaného rozhovoru na téma řešení smrti v mateřské škole s dětmi předškolního věku se zúčastnily učitelky mateřských škol. Rozhovor probíhal u jedné respondentky online formou z důvodu pandemické situace a u zbylých třech respondentek osobním setkáním, které byly nahrány.

4.4 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor pro kvantitativní formu tvoří 100 respondentů.

Valnou většinu představují ženy, v počtu 79. Zbýlých 21 respondentů představuje mužská část.

Ve věkové oblasti zastávají největší část respondenti ve věku 18-25 let (73 %). Do další věkové kategorie – 26-35 let – spadá 15 % respondentů a 10 % patří jedincům mezi 36-45 lety.

Do vyšších kategorií, jako je 46-55 a 56-65 se řadí pouze dvě osoby, přitom obě tyto skupiny zastupuje žena. Žádný respondent nezastupuje skupinu nad 65 let.

Kvalitativního výzkumu se zúčastnily čtyři paní učitelky a jedna paní provozní. Zmíněné respondentky budou blíže představeny v kapitole kvalitativního výzkumu.

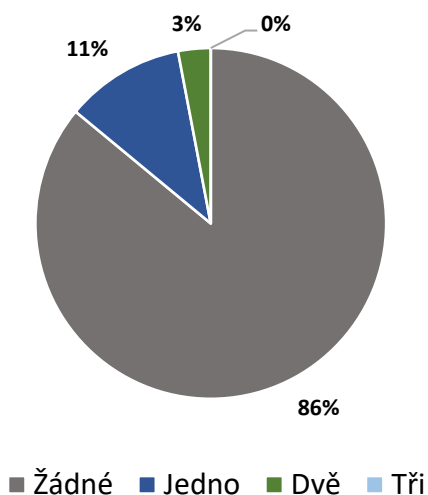
5 Kvantitativní výzkum

5.1 Výsledky dotazníků

Grafy otázek č. 1,2 zde nebudou uvedeny z důvodu jejich jednoduchosti a zmínění zjištěných informací v podkapitole 4.4 zvané Výzkumný soubor. Otázka č.1 se týkala pohlaví respondentů a otázka č.2 věku respondentů. Přitom obě otázky byly povinné. Dále pokračuje otázka č.3.

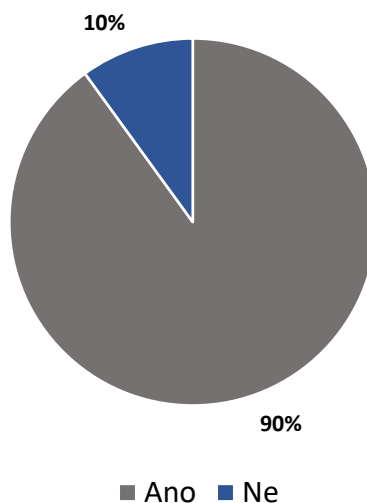
Otázka č.3 – povinná otázka

Kolik dětí předškolního věku máte?

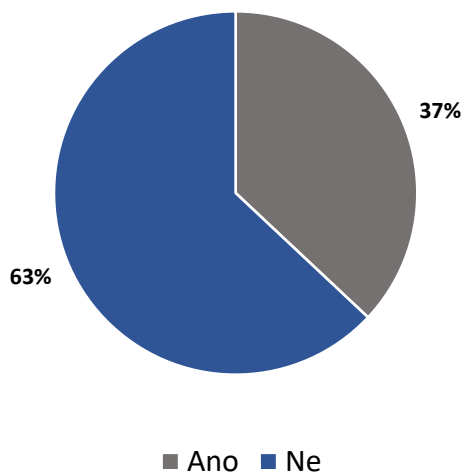
Otázka č.4 – povinná otázka

Myslíte si, že je důležité s dětmi mluvit o smrti?

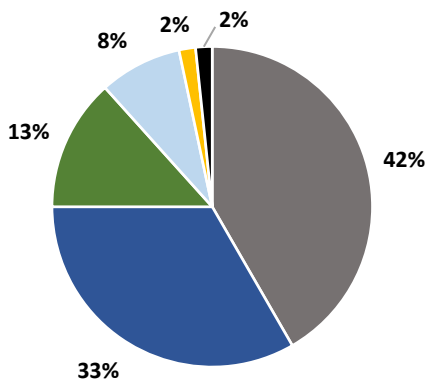
Otázka č.5 – povinná otázka

Mluvíte s dětmi o smrti?

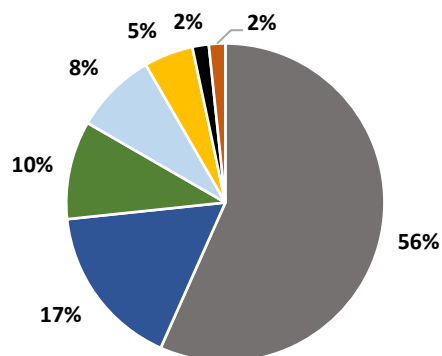
Otázky č.6,7 – dobrovolné otázky s otevřenými odpověďmi, které jsou vázány na otázku č.5

Pokud ano, jakou formou s dětmi řešíte toto téma?

- Vlastní vyprávění.
- Prosté vysvětlení.
- Pomocí knihy.
- Pomocí videí, filmů, pohádek.
- Jemné vysvětlení s "příklady".
- Všechny předchozí, záleží na situaci.

Pokud ne, jaký je důvod?

- Nemám děti.
- Myslím si, že je to zbytečné, pochopí to později.
- Mám strach, že to dítě nepochopí.
- Nechci o tom diskutovat.
- Nebyla příležitost.
- Budou se toho bát.
- Zatím se dítě se smrtí neseťkalo.

5.1.1 Shrnutí předchozích grafů

První graf ukazuje, kolik respondentů má děti předškolního věku. 86 respondentů nemá žádné děti tohoto věku a z tohoto důvodu 56 % ze 64 respondentů odpovědělo v otázce 7, že příčinou neprobíhající diskuze o smrti s dětmi je, že žádné dítě předškolního věku nemají.

I přesto, že většina nemá dítě docházející do mateřské školy, tak **90 respondentů uvedlo jako důležité s dětmi téma smrti otevírat.**

Pouze 10 jedinců má opačný názor. Do této skupiny spadají dva muži a osm žen ve věku 18-35 let.

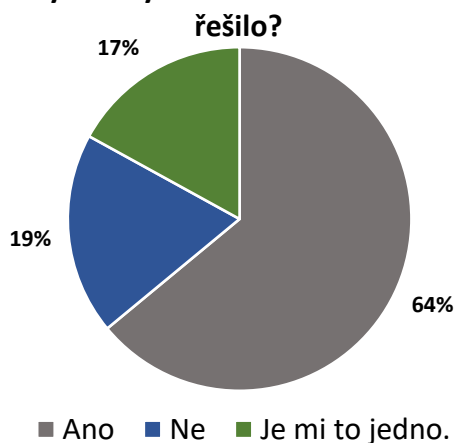
Tito muži jsou naprosto **proti řešení tématu smrti s dětmi obzvláště v mateřské škole.** Jako důvod sdělují, že o tom sami nechtějí diskutovat, a že to dítě pochopí časem.

Ženy, které uvedly jako nedůležité otevírat téma smrti s dětmi, nemají, kromě jedné respondentky, děti předškolního věku a patří do věkové kategorie 18-25. Jejich názory na sdílení tématu v mateřské škole se liší. Respondentce, která má dítě chodící do mateřské školy na tom nezáleží a z ostatních sedmi žen, jsou dvě pro a tři proti diskuzi v MŠ o tématu smrti. Ty, které jsou proti otevírání tématu učitelkou v MŠ uvedly jako hlavní důvod strach z nepochopení ze strany dítěte.

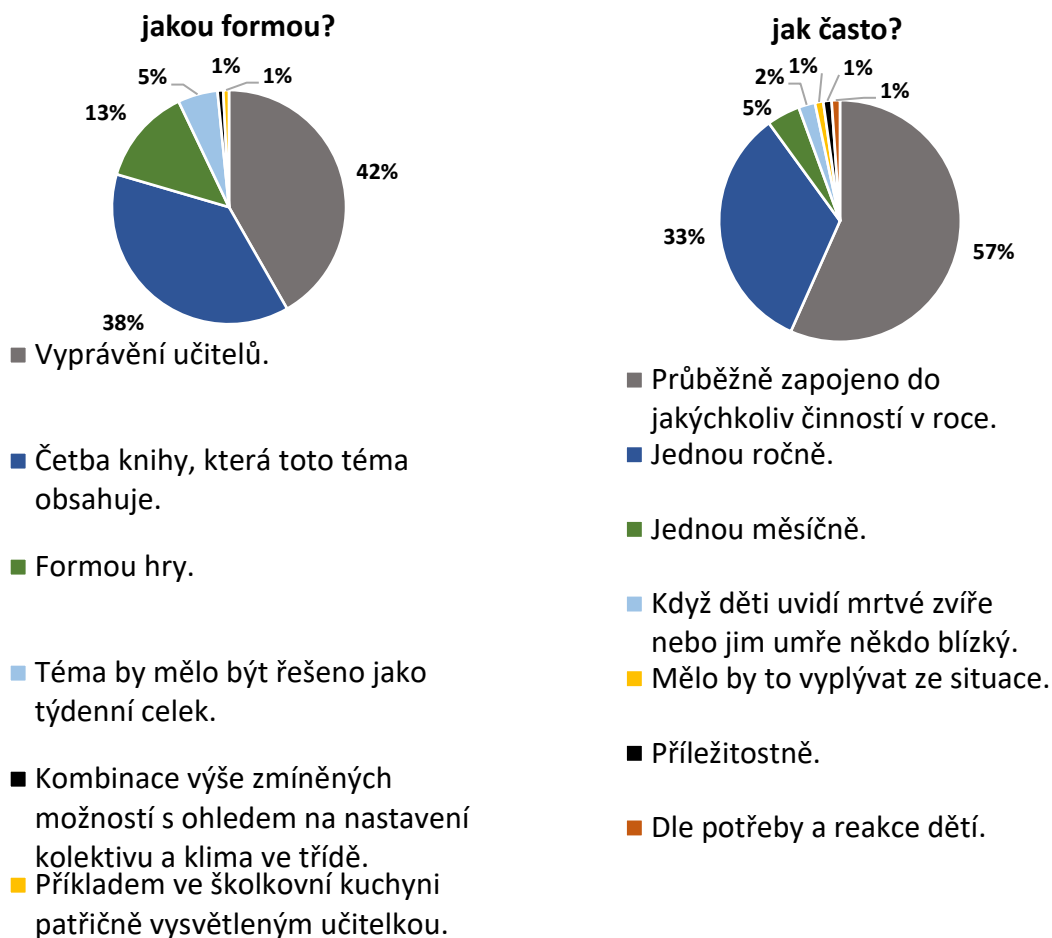
Pouhých 37 respondentů s dětmi o smrti diskutuje, a to nejvíce formou vlastního vyprávění (42 %) společně s prostým vysvětlením (33 %).

Otázka č.8 – povinná otázka

Jaký máte názor na otevírání tohoto tématu v mateřské škole? Chtěli byste aby se toto téma v mateřských školách

Otázky č.9,10 – dobrovolné otázky s otevřenými odpověďmi, které jsou vázány na otázku č.8: **Pokud by mělo být toto téma v mateřských školách řešeno,**

5.1.2 Shrnutí předchozích grafů

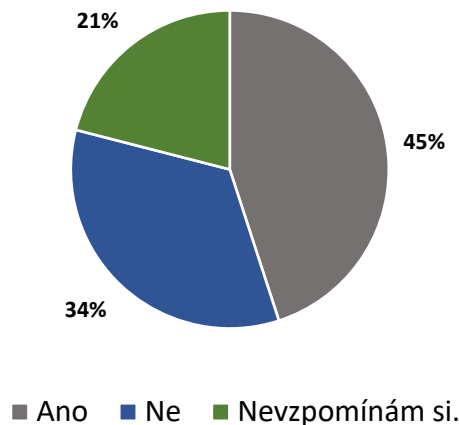
Na velmi důležitou otázku, zda jsou dospělí **pro otevírání tématu smrti v mateřské škole pouze 19 respondentů odpovědělo negativně**. 64 jedinců je pro sdílení tohoto tématu a zbylým respondentům na tom nezáleží (17 %). Shrne-li se tento graf, tak 81 respondentům by nevadilo, kdyby se o smrti v MŠ diskutovalo.

86 respondentů navrhlo formy otevírání tématu v MŠ a 87 respondentů uvedlo, jak často by se mělo v MŠ o smrti diskutovat. Z grafů je patrné, že jedinci jsou pro sdílení tématu smrti v MŠ zejména pomocí **vyprávění pedagoga a četby vhodné knihy**, která toto téma obsahuje, a to nejlépe **průběžně či jednou do roka**. Výhradně 5 % by zahrnulo téma smrti do týdenního celku.

Překvapením se stává, že **pouhé jedno procento je pro otevírání tématu smrti pouze v případě, že nalezne mrtvé zvíře, nebo mu zemře někdo blízký**. Z toho vyplývá, že by se nejisté reakci, při nalezení mrtvého zvířete či jiné situace, mohlo předejít průběžným řešením v MŠ, pro které je většina respondentů.

Otázka č.11 – povinná otázka

Stalo se Vám, že se Vás dítě zeptalo na cokoliv, co souvisí se smrtí?

Otázka č.12 – dobrovolná otázka s otevřenými odpověďmi, vázána na otázku č.11

Pokud ano, jak jste reagovala?

5.1.3 Shrnutí předchozích grafů

Ze zkušeností respondentů vyplývá, že **méně, než polovině jedinců se dítě zeptalo na otázku související se smrtí**. Ostatní respondenti se dělí na dvě skupiny, na ty, kterým se to nestalo a na ty, kteří si na takovou situaci nevzpomínají.

Pozitivním zjištěním jsou odpovědi na dvanáctou otázku. 88 % ze **45 respondentů, kteří se s takovou situací setkali, dítěti začalo smrt vysvětlovat**. Pouze čtyři procenta odpovídajících ignorovalo otázku nebo reagovalo tím, že je dítě moc malé.

Otázka č.13 - Prostor pro další poznámky

Tato otázka byla otevřená a dobrovolná, sloužící k vysvětlení a doplnění jakýchkoliv informací týkající se tématu smrti.

„Dítě mám již školního věku (1.stupeň). Bohužel úmrtí v rodině nás zasáhlo již dvakrát, jak v době mateřské školy, tak i základní školy. Řekl bych, že mateřská škola na toto téma nejsou v dnešní době vůbec připravené. Vše bylo na nás rodičích. Myslím si, že je to ale špatně, protože na straně sociálních služeb, jsou na vše připraveni a moc nám pomohli a dodali i potřebné knihy, příručky, kde je vše krásně zpracováno jak pro děti různého věku, tak i pro dospělé“ (respondent).

„Myslím si, že by se děti s tímto tématem seznámit měly. Smrt je součástí života, děti nejsou hloupé, tudíž myslím, že toto téma může být do výuky zařazeno. Ne jim pouze stroze předhodit stresující fakta, ale jemně vysvětlit. Z osobní zkušenosti soudím, že rodiče z dětí pouze malé a nechápavé dělají, protože jim samotným toto téma příjemné není“ (respondent).

„Nevím, jestli jsem to s otevřeností tématu a sugescí samozřejmosti smrti nepřehnal, dítě teď zabíjí všechno kolem sebe (fiktivně samozřejmě)“ (respondent).

„Mluvit o smrti je důležité, jen my dospělí někdy nevíme "jak na to". Ale asi je nejlepší mluvit co nejjednodušeji a nedělat ze smrti tabu“ (respondent).

5.2 Závěrečné shrnutí

Výzkumná otázka: **Jaký je pohled dospělých na otevírání tématu smrti před dětmi?**

Z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že **90 respondentů** ze 100 je zastáncem toho, že je **důležité téma smrti s dětmi otevírat a sdílet**. Ostatní respondenti, spadající do věkové kategorie 18-35 let, důležitost v řešení tématu s dětmi nevidí. Tato deseti procentní skupina, zahrnující dva muže a osm žen, má především strach, že dítě situaci nepochopí a že jí postupem času pochopí samo. Dospělí, kteří dětem téma smrti přibližují (37 respondentů), volí nejčastěji formu vlastního **vyprávění nebo prostého vysvětlení**. Respondenti, kteří nediskutují s dětmi o smrti (63 jedinců), ve většině případů nemají děti předškolního věku (56 % z 63 respondentů) a pokud ano, tak jsou zastánci toho, že dítě situaci pochopí později (17 % z 63 respondentů).

Většina respondentů se přiklání k otevírání tohoto tématu v mateřské škole. 64 jedinců je naprosto pro sdílení tématu a 17 respondentům na tom nezáleží. Zbývajících 19 osob je zásadně proti. V momentě, kdy by se smrt v mateřské škole měla probírat, je 42 % z 86 respondentů pro **vyprávění pedagoga** a 38 % pro **čtení knihy**, která by téma smrti obsahovala. Nejvíce respondentů (57 % z 87) by bylo rádo, kdyby pedagog smrt s dětmi řešil **průběžně během jakýchkoliv činností v roce**. Mezi ostatními odpověďmi na tuto otázku se také objevilo jednou do roka (33 %) a jednou měsíčně (5 %). Příjemným překvapením v této otázce bylo pouhé jedno procento, které by řešilo s dětmi smrt v případech, že by bylo samo svědkem. Příjemným z toho důvodu, že většina dospělých nečeká, až něco takového nastane, ale téma smrti dětem přibližuje dříve. Lze tedy říci, že z reakcí a pohledů dospělých by se téma smrti v MŠ mohlo a u některých i mělo řešit a tím by se předešlo různým „nepřipraveným“ reakcím při konkrétních situacích, jako je smrt blízké osoby, zvířete, rostliny...

45 respondentů má zkušenost s otázkami týkajícími se smrti ze strany dítěte. Ostatní respondenti si nevzpomínají (34 %) či tuto situaci nezažili (21 %). V případech, kdy se dítě zeptalo jedinců na cokoli, zahrnující smrt, 88 % respondentů začalo **dítěti situaci vysvětlovat**. Naštěstí se zde objevují pouze 4 % jedinců, kteří uvedli, že dítě nebylo jejich, proto nechali vysvětlení na rodičích a jen 4 % respondentů otázku ignorovalo, nebo řeklo, že je na to dítě malé.

6 Kvalitativní výzkum

Kvalitativního výzkumu se zúčastnily čtyři učitelky mateřských škol – Jana, Nikola, Libuše a Iva. Respondentek mělo být pět, ale z toho jedna rozhovor odmítla z důvodu jejího vnímání tématu smrti jako velmi citlivé a nedokáže o něm diskutovat.

Jako první bude vždy popsán rozhovor s učitelkou Janou, se kterým budou ostatní rozhovory porovnány.

Respondentky byly seznámeny s účely výzkumu a jeho nahráváním.

Pro správné zpracování a uchopení kvalitativního výzkumu byla použita kniha Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách (Švaříček, Šedřová, 2014).

Stručné představení respondentek:

Jana

Pracuje jako učitelka v mateřské škole osm let, z toho rok a půl je ředitelkou soukromé mateřské školy. Téma této bakalářské práce ji zaujalo a neměla problém o něm diskutovat.

Libuše

Libuše je učitelkou rok a půl. S tématem této bakalářské práce příliš nesouzněla, ale otázky mi ráda zodpověděla. K rozhovoru s respondentkou se připojila i provozní **Lenka**. Z tohoto setkání se tedy stala společná debata o tématu smrti i pohledem Lenky, matky dvou dětí.

Iva

Učitelka ve státní mateřské škole již 12 let. Jako jediná odpovídala online písemnou formou, proto její odpovědi nejsou tak obsáhlé.

Nikola

Nikola pracuje jako učitelka pouhý rok, ale má za sebou spoustu praxe během studia. Neměla žádný problém zodpovídat otázky a stejně tak jako u Jany a Libuše, se z rozhovoru stala příjemná a zajímavá diskuze.

6.1 Výsledky rozhovorů

Vzhledem k rozsahu práce zde uvádím výsledky tematické analýzy. U jednotlivých témat uvádím výpovědi konkrétních respondentek.

6.1.1 *Názor na otevírání témat týkajících se smrti*

Oslovené paní učitelky se shodly na potřebě téma smrti otevírat, i když to není lehké.

Jana je toho názoru, že smrt je součástí života, a proto by se o ní mělo mluvit, a to i v mateřské škole. *„Je to složité, není to moc běžné, ale bavit by se o tom mělo. Je to přirozené.“* Podle ní je těžké s dětmi něco takového rozebírat, ale v situaci, kdy by se dítě samo ptalo, či by se mu něco přihodilo v jeho rodině, rozhodně by debatu o tomto tématu nezavrhl. **Upřímně by dítěti odpovídala na jeho otázky, týkající se smrti, ale sama by běžně téma spíše nezačínala.** Dodala také, že by děti o smrti určitě měly vědět, ale je otázkou, kdy a jak jim to sdělit.

S touto myšlenkou se ztotožnily i ostatní respondentky. **Iva** tvrdí, že smrt je nedílnou součástí našich životů a v MŠ se jejímu tématu nevyhneme. *„Nemůžeme dělat, že smrt neexistuje, ale vždy musíme pečlivě vážit slova, konkrétní situaci a znát dítě.“*

Libuše na začátku rozhovoru byla zastánkyně toho, že děti mají řešit pouze radostné věci a ne smutné, ale společnou debatou se její pohled na věc změnil tak, že **by s dětmi téma smrti v některých situacích řešila** – viz níže.

Nikola nemá žádný problém s otevíráním tématu smrti obecně i ve společnosti. Myslí si, že **je vhodné se o tom bavit, ale sama by téma smrti s dětmi neotevírala.** *„Pokud by dítě samo přineslo do mateřské školy téma smrti a chtělo se o tom bavit, tak bych se tomu určitě nebránila.“*

Odpovědi respondentek se tedy sešly v jednom bodě a tím je, že pokud dítě samo přijde a bude o tématu smrti chtít diskutovat, tak učitelka nebude proti, ba naopak, téma smrti je schopna s dítětem otevírat.

K respondentkám v této otázce přispěla svým názorem také **Lenka**. Ta je toho názoru, že by se **o smrti určitě mělo mluvit**. Při rozhovoru s respondentkou Libuší

vysvětlovala její osobní zkušenost s jejími vlastními dětmi. Má dceru (13) a syna (8) a **každé dítě má na smrt jiný pohled**. Zmiňuje zde, že dcera o smrti není schopna vůbec komunikovat. Oproti tomu syn Bonifác se s matkou o smrti baví běžně a upřímně. Lenka vysvětluje, že se synem téma smrti otevírá hlavně z důvodu počítačových her, kterým se Bonifác ve svém volném čase věnuje. *„Tam se s tím setkává dennodenně a pokaždé tam někoho odkrágluje. Tak mu řekne, tady je to takhle, ale děje se to i v běžném životě a je to prostě takhle, ale není to správný.“* Lenka se svým dítětem téma smrti rozebírá především jako jakousi **prevenci a vysvětlení** rozdílu mezi virtuální realitou a opravdovým životem. Další příčinnou, proč téma smrti s dítětem řeší, je to, že se jí její syn ptal na hřbitově, proč je tam mrtvý mladý člověk. Dítě si myslelo, že umírají pouze staří, a proto mu matka vysvětlila, jak to doopravdy je. Dodává také, že **záleží na osobnosti dítěte**, a protože zrovna její syn je velmi zvědavý, tak mu o smrti sděluje tolik informací oproti druhému potomkovi. Lenka je toho názoru, že by se smrt měla otevírat už u dětí předškolního věku, které už o smrti mají nějaké povědomí. *„Ve školách už je to přirozené a ve školkách si myslím, že být učitelkou, tak bych se toho vůbec nebála.“*

6.1.2 Zkušenosti se sdílením tématu smrti s dětmi

Rozhovor poté směřoval k situacím, zda se paní učitelka setkala ve svém životě s otevíráním tématu smrti s dětmi. **Jana** byla přítomna v situaci, kdy jejím neteřím zemřela morčata. Děvčata za respondentkou již přišla s tímto sdělením a Jana se jich poté ptala, zda jsou v pořádku a zda jim chybí. Děti reagovaly bez problémů a bez výrazných emocí. **Byly s tím smířené, protože to již probíraly s rodiči**. V mateřské škole se jí taková situace stala pouze jednou a to, když dívka přišla s informací, že jim zemřela kočka. Pouze to sdělila a více o tom nehovořila. Tato dívka, byla v době probíhajícího rozhovoru ve třídě a respondentka Jana se tedy zeptala. *„Rozárko, tobě nedávno zemřela kočička vid?“* a dívka, která v tu chvíli připravovala oběd v dětské kuchyňce, se na nás podívala a povídá: *„Neee, nezemřela, ona se s námi přišla jenom rozloučit“*, a s úsměvem připravovala jídlo dál. Tato odpověď nás velice překvapila a z důvodu časové prodlevy od situace, kdy poprvé přišla s informací o smrti kočky do MŠ, jsme se dále na nic neptaly. Byla to zajímavá odpověď a velmi mě mrzí, že jsem se nedozvěděla více. Můžeme jen přemýšlet, co tím dítě myslelo. Zda zvíře opravdu zemřelo a rodiče pořídili

nové? Či zvíře jen onemocnělo? Na tyto otázky bychom odpověď našli u rodičů dítěte, které bohužel neznám a nemohu tedy informace získat.

Učitelky **Nikoly** se ptaly děti na zahradě mateřské školy, kde našly mrtvého vrabce. Jejich otázky byly typu, jestli bude ještě létat, zda bude ještě živý. Její odpověď však předběhla v tu dobu hlavní učitelka třídy, která zavrhla jakékoli rozloučení či debatu a řekla Nikole, ať zvíře odklidí, aby jej děti neviděly. *„Řekla jsem jim v podstatě, jak to je. Ten ptáček už je mrtvý a že ho něco chytlo, jelikož byl pokousaný a na dětskou otázku, zda se vzbudí jsem odpověděla, že ne. A ony se už potom na nic nevyptávaly. **Spíš je zajímav ten objekt než důvod.**“* Nikola by v této situaci sama reagovala tak, že by mrtvé zvíře s dětmi pohřbila. Sdělila, že se o tématu smrti s dětmi bavila i ve svém osobním životě, s neteřemi, kterým zemřel dědeček. Dívky ale o tématu nechtěly příliš diskutovat a společně si řekly akorát to, že tu děda není a že je v nebi. Když o této situaci mluvíme zpětně, tak je se svou odpovědí, kterou dětem poskytla, spokojena.

Respondentka **Iva** s dětmi téma smrti otevírá velmi často, a to nejvíce **v situacích, kdy dítě ublíží zvířeti a aby se této situaci předešlo**. S dětmi tedy nejvíce diskutuje o tom, že lidé nemají právo ubližovat ostatním, lidem, zvířatům i rostlinám. Konkrétní situaci nepopsala.

Libuši se v mateřské škole zmínil tříletý chlapec o tom, že má dědu v nebi. Respondentka se chlapce zeptala, jak se cítil, zda mu situaci rodiče vysvětlili a jak se cítí nyní. *„On řekl, že nebrečel, že brečela maminka a že už je to dobrý.“* Vnímala rozhovor jako přirozený. *„Bylo to takový uvolněný, že jsme se do toho nijak nehloubali. **Chtěl mi to říct, tak mi to řekl, já jsem na to zareagovala a stačilo mu to.**“* Zmínila také, že u předškolních dětí řešila lidské tělo a v tomto směru dětem sdělila, že existují zranění, při kterých může člověk zemřít.

6.1.3 Pohledy na pravidelné diskuze nad tématy vztahující s k smrti

Rozhovor dále pokračoval otázkami, které se týkají pravidelné diskuze o tématu smrti s dětmi. Učitelka **Jana** si během rozhovoru uvědomila, že by téma smrti s dětmi otevírala při svátku **Památka zesnulých**, na který si vzpomněla až při mém návrhu. Myslí si, že v tomto období by děti téma smrti **lépe pochopily**. Zmínila také, že by možné otevírání

tématu smrti nezmiňovala v jakýchkoliv dokumentacích, typu TVP a dalších přípravách, ale zakomponovala by jej až během určeného dne. Nedávala by tedy tématu smrti velký důraz, spíše by ho zapojila v den svátku do dalších činností. V běžných situacích během roku, by s dětmi toto téma **dobrovolně neotevírala** – pouze v případě, že by se dítě **zeptalo samo**, či se mu v jeho životě odehrálo cokoliv spojené se smrtí.

S otevíráním tématu smrti během svátku Památka zesnulých souhlasí i respondentka Libuše a Nikola. **Iva** se o tomto svátku nezmínila a je zastáncem pravidelného otevírání při situacích, **kdy to děti vyžadují**.

Respondentka **Nikola** si není jistá, zda je třeba téma smrti s dětmi sdílet záměrně, ale při zmíněném svátku, by základní informace s dětmi řešila. *„**Klidně bych tématu smrti při Dušičkách věnovala celý den, tím stylem, že tu byli lidé, kteří tu s námi už nemůžou být. A že je hezké si na ně zavzpomínat. Zapálit jim svíčku, něco nakreslit, nebo poslat lampion. Nejsem úplně zastáncem, říkat dětem, že do nebe, ale zaměřit se na tu vzpomínku.**“*

Učitelka **Libuše** je také pro **zmínění tématu smrti při tomto svátku** a myslí si, že toto **pravidelné otevírání stačí opravdu jednou do roka**. Zmiňuje také jakým způsobem řeší svátek se svou nynější třídou. Jelikož má třídu dvouletých až tříletých dětí, tak dětem říká pouze základní informace, co svátek znamená, kdy se slaví a co se s ním pojí za pověry. Formu diskuze s dětmi o tomto tématu by preferovala povídáním v kruhu a sdílením zkušeností dětí, co o smrti vědí, co si myslí apod.

K této kapitole se přidává svým názorem i **Lenka**, která souhlasí s respondentkami. *„**Já si myslím, že na záměrném otevírání tématu smrti při svátku Památka zesnulých, není vůbec nic špatného.**“*

6.1.4 Vhodný věk a způsob sdílení tématu smrti s dětmi

Učitelka **Jana** si myslí, že by bylo vhodné, aby o smrti byla schopná mluvit **každá učitelka**, protože je to součást života. Vhodnou hranici věku dítěte k této debatě s dospělým vidí **od tří let**. *„**I kdyby to paní učitelka zazdila, tak k tomu dítěti poté není upřímná a dítě to pozná.**“*

Ostatní respondentky mají totožný názor. **Nikola** si myslí, že nejen učitelky, ale také rodiče by měli být pro otevírání tématu s dětmi. *„Pokud to dítě chce cokoliv o smrti vědět a zeptá se na ni, tak je vhodné mu na otázku odpovědět. Ať už je odpověď jakákoliv.“* Nikola také zmínila, že by proti tomuto sdílení neměli být ani lidé, kterým je téma smrti nepříjemné a citlivé. Podle ní by se dospělý měl přes svůj „strach“ přenést, a to právě kvůli dítěti. Jako nejvhodnější podobu, jak téma smrti s dětmi sdílet vidí **formou diskuze**, a to nejlépe otevřenými otázkami. Tímto dětem nevnučujeme svůj názor, ale každé dítě přichází se svými nápady a myšlenkami a současně je podle Nikoly vhodné toto téma zapojit do zmíněného svátku Památka zesnulých. Respondentka by téma smrti otevírala ve smíšené třídě se všemi dětmi, nehledě na věk nejmladších. Obecně si myslí, že vhodný věk na sdílení tématu smrti jsou **tři až čtyři roky**.

Respondentka **Libuše** je názoru, že by učitelka měla být pro otevírání tématu smrti v MŠ, ale primárně by se měla řídit věkem dítěte. Oproti Nikole a Janě si myslí, že vhodný věk dítěte pro tuto diskuzi je **předškolní věk**. Libuše i Iva jsou stejného názoru jako Nikola – nejvhodnější forma otevírání tématu smrti je **otevřená diskuze**.

6.1.5 Reakce rodičů dětí pohledem respondentek

Předposlední otázka se týkala reakcí rodičů. Učitelka **Jana** se ve svém životě nesešla s reakcí rodičů předškolních dětí při otevírání tématu smrti v mateřské škole. Je toho názoru, že by základním místem řešení smrti měla být právě **rodina**. A poté by měla následovat **domluva rodiny s pedagogy**. Myslí si, že ve většině případů rodiče nechtějí, aby se téma smrti běžně otevíralo, a to zejména z důvodu nepříjemnosti tématu. *„Člověk neví, jak má reagovat. Ač si myslíme, že dítě takové téma nechápe, tak si myslím, že dítě to chápe o dost lépe než dospělý. My však hůř reagujeme, nevíme, jak co říct a je to zvláštní. Je to zvláštní téma k řešení. Ale je to prostě důležitý.“*

Respondentka **Libuše** se také nesešla s reakcí rodičů a tuto otázku vztahovala ke své nynější třídě, do které docházejí dvouleté až tříleté děti. Proto její odpověď byla, že by se **rodiče nejspíše zhrozili**. *„Kdyby se jednalo o jejich rodinu, tak se jich to určitě dotkne. Že s tím nebudou souhlasit, abychom to tady před všemi řešili.“* Pokud se ale zaměříme na starší děti, konkrétně předškolní věk, tak by Libuše možné otevírání tématu smrti s dětmi, s rodiči nerozebírala. *„Už takhle si myslím, že si ty rodiče kladou*

dostatečný nároky na to, co tady s nimi děláme jako učitelky. **Práce s rodičem je někdy o dost těžší než s dětmi.**“ Oproti tomu by s rodiči respondentka řešila například návštěvu hřbitova.

Učitelka **Iva** se s reakcí rodičů jako jediná setkala. Jejich reakce byla neutrální. **Nikdy se jí nestalo, že by rodič nesouhlasil s formou, jakou s dětmi téma rozebírá.**

Respondentka **Nikola** podotýká, že je to velmi nebezpečné, probírat s dětmi toto téma, vůči právě možné reakci rodičů. Důvodem podle ní je **individuálnost lidí**. Někdo se o tomto tématu dokáže bavit a někdo ne. Někdo tedy může reagovat pozitivně a někomu probírání smrti v MŠ může připadat absurdní. „*Myslím si, že někteří rodiče, by s tím mohli mít problém a že by mi to dali sežrat.*“ Podle Nikoly by tedy bylo vhodné **předem s rodiči prodiskutovat** plánované řešení tématu. Pokud by to bylo akutní – nalezení mrtvého zvířete apod. – tak by to rodičům sdělila jako hotovou věc a vysvětlila důvod.

6.1.6 Názor na otevírání tématu v rodinách dětí

Jana se domnívá, že dospělí mají sami strach z reakce dětí. Z toho, zda to pochopí, aby to nepůsobilo špatně na dítě. Je toho názoru, že **dospělí takové téma řeší až tehdy, kdy nějaká smutná situace nastane přímo v rodině dítěte.** „*Patří to do života, není to téma, o kterém se my dospělí chceme bavit, ale ty děti to potřebují vědět.*“

Respondentka **Nikola** je toho názoru, že dříve bylo téma smrti o dost přirozenější. Jako důvod zmínila vícegenerační bydlení, tím pádem dítě žilo s prarodiči a bylo také přítomno při jejich odchodu. Tuto skutečnost považuje za velký problém, jelikož **je smrt prarodičů dětem většinou velmi vzdálená.** Také si myslí, že rodiče smrt s dětmi moc **neprobírají.** Během rozhovoru zmínila i vlastní zkušenost z dětství, kdy jí zemřela babička. Bylo jí osm let a rodiče o smrti začali mluvit až po odchodu prarodiče. Byla také přítomna na pohřbu babičky a vzpomíná si, že před ním nic nechápala. Až právě na místě, díky pánovi, který pronesl větu „tak už babičku nikdy neuvídíme“, pochopila, co to smrt znamená. Myslí si, že by **dospělí měli dětem základní informace o smrti podat, a to hlavně proto, aby si dítě uvědomovalo riziko o sobě samém.** Že i ono může umřít a dbalo na svou bezpečnost. „*Protože mi přijde, že v dnešní době to děti nechápou a myslí*

si, že jsou nesmrtelní, že se jim nemůže nic stát. Vběhnou třeba do silnice.“ Vše je ale třeba řešit citlivě, s ohledem na věk dítěte. Nikola je zastánce toho, že **rodiče se tomuto tématu vyhýbají, dokud mohou**. Jako důvod, proč rodiče o smrti s dětmi nemluví, vidí strach dospělých ze smrti samotné. Spíše než obavy, že dítě smrt nepochopí je pro ně těžké to, že ji **sami rodiče nerozumí**.

Respondentka **Libuše** při této otázce zmínila křesťanské rodiny, u kterých si myslí, že se téma smrti otevírá přirozeně. Podle ní to spousta dospělých bere **podle věku dítěte**. I učitelka Libuše zmínila svou vlastní zkušenost z dětství. Byly jí čtyři roky a se svou sestrou se nemohly se zemřelou babičkou ani rozloučit na pohřbu, jelikož jim to rodiče nedovolili. Myslí si, že reakce jejich rodičů byla nevhodná a **dítě by mělo být součástí rozloučení a na základě vlastního rozhodnutí, být přítomno na pohřbu**. Dětem by to, podle respondentky, pomohlo vyrovnat se a pochopit ztrátu blízkého, jelikož zmiňuje další osobní zkušenost, která se stala o dva roky později. Bylo jí šest let a zemřel její dědeček. Ona však opět nevěděla, jak má reagovat a nechápala co se děje. Je si tedy jistá, že kdyby se tehdy rodiče zachovali jinak, její psychická situace by se neopakovala při ztrátě druhého prarodiče. Respondentka Libuše zmiňuje, že, být rodičem uvažovala by, zda dítě na pohřeb vzít s sebou v případě, že by na místě byla otevřená rakev.

Učitelka **Iva** má pocit, že hlavním důvodem toho, že rodiče smrt s dětmi neřeší je, že si s tímto tématem **nevědí rady**. Souzní tedy s odpovědí respondentky Nikoly. *„Raději se mu vyhýbají nebo ho zlehčují, aby nenarušili psychiku svých dětí. Tady je potřeba, abychom se zamysleli i my dospělí – rodiče a vychovatelé – a uvědomili si, jak to s konečností života máme my sami.“*

6.2 Závěrečné shrnutí

Následuje shrnutí zjištěných myšlenek respondentek, které odpovídají na stanovené výzkumné otázky. Poslední odstavec je věnován porovnání názorů respondentů z kvantitativního výzkumu a respondentek z kvalitativního výzkumu.

Jaký je postoj učitelů k otevírání témat týkajících se smrti v MŠ?

Z polostrukturovaných rozhovorů bylo zjištěno, že všechny čtyři učitelky **jsou pro sdílení tématu smrti** s dětmi v mateřské škole. Respondentky se ovšem neshodly ve vhodném věku dítěte, kdy je s ním možné o smrti mluvit. Vyskytovaly se varianty – od tří let dítěte, od tří až čtyř a předškolní věk. Všechny respondentky se také shodly, že pro otevírání tématu smrti v MŠ, hlavně tedy pokud to dítě vyžaduje, by **měla být každá učitelka**. Hlavním důvodem je to, že je smrt součástí života, je přirozená a také to, že pro děti je nejdůležitější **upřímnost**. Pátá respondentka neodpovídala na otázky a ihned rozhovor zavrhl, z důvodu psychické neschopnosti o tématu smrti diskutovat. Je pro ni toto téma citlivé, a proto jej nehodlá sdílet s dětmi ani s dospělými. V souhrnu dalších odpovědí nebude tato respondentka zahrnuta.

Jaké prostředky volí k diskuzi o smrti s dětmi?

Pro otevírání tématu smrti s dětmi preferují všechny respondentky formu **diskuze**. Všechny byly přítomny rozhovoru s dítětem týkající se smrti a pouze jedna toto téma již řešila v mateřské škole. Ostatní jsou pro otevírání tématu v MŠ, ale zatím neměly příležitost se tomuto tématu věnovat. Tři respondentky a provozní, matka dvou dětí, jsou pro propojení tématu smrti se **svátkem Památka zesnulých**. Jsou také pro otevírání tématu smrti v případě, že jej vyžaduje samo dítě. Čtvrtá respondentka téma smrti sdílí při běžných situacích, většinou jako prevenci před špatným chováním.

Jak děti reagují na otevírání tohoto tématu?

S reakcí dětí na smrt se ve svém životě setkaly všechny respondentky a pouze jedna z nich přímo v mateřské škole. Respondentka, která se s reakcí dětí setkala v MŠ tvrdí, že každé dítě je individuální a smrt chápe svým způsobem, jejich **reakce jsou tedy různé**. Je proto důležitá velká míra empatie a znalost dítěte. Ostatní respondentky jsou toho názoru, že velmi **záleží na rodičích**, zda o smrti s dítětem komunikují. Veškeré jejich zkušenosti ukazují, jestliže má dítě možnost mluvit o smrti v rodině, nemá potřebu smrt otevírat s ostatními.

Jaké jsou reakce rodičů?

Oblast týkající se reakcí rodičů na diskutování s dětmi o smrti mohla popsat pouze jedna respondentka. Nikdy se **nesetkala s negativní reakcí rodičů**. Nestalo se jí, že by se jim nelíbila forma, jakou s dětmi téma smrti otevírá a ani informace, které dětem v tomto směru poskytuje. Ostatní respondentky se shodly na tom, že reakce rodičů by **mohla být i velmi negativní**, a proto by to **raději předem s rodiči prodiskutovaly**. Výjimkou by pro respondentky bylo akutní řešení, kdy by dítě otevírání tématu smrti vyžadovalo, nebo by našlo mrtvé zvíře apod. V tomto případě by respondentky zareagovaly bez předchozí domluvy s rodiči a vysvětlily by jim důvod svého jednání.

Obecně se všechny respondentky shodly, že hlavním důvodem, proč dospělí téma smrti nechtějí otevírat je to, že si s tímto tématem nevědí rady. Smrt je pro ně něco **nepochopitelného** a možný je zde také strach o to, jak situaci zvládne dítě. „*Tady je potřeba, abychom se zamysleli i my dospělí – rodiče a vychovatelé – a uvědomili si, jak to s konečností života máme my sami*“ (jedna z respondentek).

7 Porovnání výzkumů

Z **dotazníkového šetření** bylo zjištěno, že více než polovina respondentů by byla pro otevírání tématu smrti v mateřské škole. Jako nejvhodnější formu vidí vyprávění pedagoga nebo četbu knihy běžně v průběhu roku.

Na základě **rozhovorů** bylo objasněno, že učitelky jsou také pro otevírání tématu smrti v MŠ, ale pouze jedna respondentka v současnosti o smrti s dětmi diskutuje. Učitelky mají strach z možné reakce rodičů, kteří by nemuseli být s rozebíraným tématem spokojeni. V dotazníkovém šetření se ale ukázalo, že rodiče a veřejnost nejsou proti otevírání smrti v MŠ, právě naopak.

Jak tedy řešit situaci, v níž obě skupiny tvrdí to samé, ale přitom o názoru druhého nejspíše nevědí? Jak už samy respondentky uvedly v rozhovorech, **vhodná by byla předchozí domluva mezi učitelem a rodiči, aby se zabránilo nedorozuměním a ujasnily se názory obou skupin.**

DISKUZE

Má bakalářská práce se věnuje postoji dospělých vůči sdílení tématu smrti v mateřské škole a zjištění, jaké zkušenosti a postoje mají s těmito tématy pedagogové. Práce měla stanovených pět výzkumných otázek, na které se podařilo díky rodičům, veřejnosti a pedagogům nalézt odpovědi.

Jako zásadní se mi jeví rozpor, mezi názory veřejnosti, která vyjádřila souhlas, aby se těmito tématům MŠ věnovaly a obavami konkrétních předškolních pedagožek, které vyjádřily obavy z reakce rodičů.

Zkušenostem a názorům učitelek MŠ se věnovala jiná bakalářská práce. (Janečková, 2018). Učitelky zde zmiňují důležitost tématu smrti, to že dětem téma nezpůsobuje úzkost či nejistotu, naopak o něj jeví zájem a nejvhodnější formou, jak s dětmi o smrti mluvit zastávají preventivní, průběžnou diskuzi. Stejný přístup se shoduje s názorem Sylvie Stretti (Smetana, 2019), terapeutky a ředitelky Poradny Vigvam, který uvádím v teoretické části. Stretti (Smetana, 2019) říká, že děti mají ze smrti pouze přirozený strach, jako z čehokoliv neznámého, stejně jako dospělí. Tento strach by bylo vhodné překonat a umožnit dětem o něm, i o smrti obecně, diskutovat. Zároveň se tyto názory shodují se zjištěním z mého výzkumného šetření. Z dotazníků a polostrukturovaných rozhovorů byl ve většině případů zpozorován totožný názor dospělých – téma smrti považují za důležité a bylo by žádoucí o smrti s dětmi komunikovat, a to nejlépe cestou rozhovoru.

V obou bakalářských pracích – mé a paní Janečkové (2018) – se objevují důležité informace o způsobech, jak dětem téma smrti přiblížit. Veškeré zdroje se shodují v jednom a tom nejdůležitějším bodě, kterým je důraz na pravdivost informací. Rogge (2004) sděluje, že odpovědi dospělých nemusí být správné, ale musí být stoprocentně pravdivé. Pokud bude dospělý ignorovat zájem dětí či dítěti poskytne nepravdivé informace, bude lhát, zvyšuje tím pravděpodobnost obav a strachu (Stretti, Smetana, 2019). Respondentky z mého kvalitativního výzkumu si tuto důležitost pravdivých informací uvědomují a v případě zájmu dítěte by se otevírání tématu nebránily. Totožného zjištění nabyla paní Janečková (2018).

Žaloudíková (2015) předkládá výsledky studie Vianella a Martina, v nichž bylo zjištěno, že 80 % rodičů je přesvědčeno o tom, že dítě předškolního věku o smrti vůbec nepřemýšlí. Přitom od mnoha autorů, jako například Coloroso (2008), Rogge (2004) nebo Stretti (Smetana, 2019) se můžeme dozvědět, že děti o smrti přemýšlí velmi brzy, aniž by si to právě dospělí uvědomovali. Z dotazníků bylo zjištěno, že někteří dospělí si opravdu myslí, že je na téma smrti dítě předškolního věku malé. Někteří respondenti dokonce mají strach, že dítě téma smrti nepochopí nebo že je otevírání tématu smrti s dítětem zbytečné a pochopí jej časem samo. Musím však podotknout, že pouhých 17 respondentů zamítlo možnou debatu o smrti s dítětem předškolního věku. U většiny respondentů, kteří s dětmi o smrti nemluví je důvodem to, že dítě předškolního věku nemají.

U dotazníkového šetření bylo mým cílem získat názory široké veřejnosti na otevírání tématu smrti s předškolními dětmi, zejména v mateřské škole. Zásluhou 100 respondentů bylo představeno spousta pohledů. Byl odhalen názor 90 respondentů na význam otevírání tématu smrti s předškolními dětmi. Pouze 10 jedinců si myslí, že tato debata není důležitá. 64 respondentů je pro sdílení tématu smrti v mateřských školách a 19 respondentů je proti tomuto otevírání. V tomto ohledu mě spíše překvapil názor zbylých 17 jedinců, kterým na tom, zda se v MŠ téma smrti bude probírat či ne, vůbec nezáleží. Respondenti, kteří jsou otevření komunikaci o smrti v mateřské škole, by preferovali formu diskuze, a to především průběžně či jednou za rok, možným spojením se svátkem Památka zesnulých.

Polostrukturované rozhovory byly zaměřeny na postoj a práci pedagogů k otevírání tématu smrti v MŠ. Učitelky se shodují s názorem rodičů a široké veřejnosti v tom, že by se o smrti s dětmi diskutovat mělo, nejvíce z důvodu její přirozenosti a součásti života. Preferovaly by formu průběžné diskuze – stejně jako rodiče a veřejnost. Z reakce dětí při otevírání tématu smrti bychom se neměli bát – děti milují upřímnost, jsou zvědavé a mají obrovskou fantazii. Spíše naopak, měli bychom mít strach v případě, že otázky dětí, zahrnující smrt, bude dospělý ignorovat, odpovídat na ně nepravdivě, či dítě pokárá, aby se na nic takového již neptalo. V tomto ohledu jsem ráda, že si tuto skutečnost většina dospělých – rodičů, veřejnosti i pedagogů – uvědomuje a dětem na jejich otázky odpovídá. Překvapilo mě, že pouze jedna respondentka z pěti téma smrti

s dětmi otevírá. Z rozhovorů vyplývá, že důvodem je strach z reakce rodičů na sdílení tématu smrti s jejich dětmi. Přitom žádná z těchto respondentek nezažila negativní reakci na žádné podobné intimní téma.

Dále je z dotazníků zjištěno, že většina dospělých je pro otevírání tématu smrti v mateřské škole. Proto, jak už jsem v mé práci zmínila, by měl nastat rozhovor mezi pedagogy a rodiči zahrnující téma možné diskuze o smrti s dětmi. Dospělí by si měli dát navzájem najevo, jaký mají k tomuto otevírání přístup a zda se názory rodičů shodují s názory pedagogů.

Jen pomocí správné komunikace mezi sebou a vhodného přístupu k dítěti mu dáme to nejlepší. Dítě se s námi bude cítit v bezpečí, bude vědět, že jsme tu pro něj, že může kdykoliv přijít a my budeme jeho podporou i oporou. Není tohle cíl nás všech?

ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo odhalit postoje a názory rodičů a veřejnosti k otevírání tématu smrti s dětmi předškolního věku, především v mateřské škole. Dále pomocí rozhovorů objasnit pohled pedagogů na tutéž problematiku a zda se téma smrti v mateřských školách řeší, pokud ne, tak jaký je důvod. Dalším a nejspíše hlavním cílem bylo zjistit, zda se shodují názory široké veřejnosti s pedagogy mateřských škol.

Teoretická část je rozdělena na tři kapitoly, přičemž první se týká smrti, jejích forem, pohledu na ni v porovnání s minulostí, strachu a pocitu viny. Druhá kapitola je věnována dětskému vnímání smrti, jeho prožívání při ztrátě někoho blízkého, možnostem se rozloučit a jak vypadá, především jak by měla v tomto směru vypadat, diskuze mezi dospělým a dítětem. Poslední kapitola je určena tématu smrti v mateřských školách. Jaké jsou důvody pro takové otevírání v MŠ, jaké způsoby a cesty existují, které nám usnadní proces sdílení tématu smrti v MŠ a v jakých rovinách můžeme téma smrti s dětmi začít otevírat. V této kapitole jsou poslední stránky věnovány postoji dospělých ohledně debat o smrti s dětmi v mateřských školách. Na tuto kapitolu navazuje výzkumné šetření.

Pro praktickou část byl zvolen smíšený výzkum – kvantitativní a kvalitativní. Dotazník, který byl určen široké veřejnosti (výjimkou osoby mladších 18 let), zjišťoval pohled na komunikaci s dítětem o smrti, primárně v mateřské škole. Rozhovoru se zúčastnily učitelky mateřských škol, které poskytly informace o svém postoji k otevírání tématu smrti v MŠ, způsoby, jak jej můžeme s dětmi sdílet, jaké jsou reakce dětí, jak reagují rodiče dětí a zda téma smrti samy učitelky dětem představují.

Výzkumné šetření odhalilo uvědomění dospělých o důležitosti otevírání tématu smrti s dětmi. Většina respondentů by zakomponovala téma smrti do dění v mateřské škole, a to především formou diskuze průběžně během školního roku. Učitelky se také nebrání diskuzím o smrti s dětmi předškolního věku, právě naopak. Respondentky by dětem téma přiblížily během svátku Památka zesnulých nebo v případě, že to dítě samo vyžaduje. Avšak pouze jedna učitelka s dětmi téma smrti otevírá. Ostatní mají strach z reakce rodičů, která by nemusela být kladná. Bylo by tedy vhodné více prohloubit vztahy mezi školou a rodinou, aby si obě strany objasnily názor sobě navzájem. Po domluvě s rodiči by pedagogové mohli téma smrti bez jakýchkoliv výčitek otevřít dětem.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BROWN, L.K., BROWN, M.T. *Když dinosaurům někdo umře: malá knížka o velkých starostech pro malé i velké*. Praha: Cesta domů, 2010. ISBN 978-80-904516-0-5.

COLOROSO, B. *Krizové situace v rodině, jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. Praha: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

CROWTHER K. *Návštěva malé smrti*. Praha: Baobab, 2013. ISBN 978-80-87060-67-4.

ČECHOVÁ, V. *Psychologie a pedagogika II. pro střední zdravotnické školy*. Praha: Informatorium, 2004. ISBN 80-7333-028-8.

FRANCLOVÁ, M., PLACHÁ V. *Smrt jako téma dětí základní školy*. Komenský, 2017, 142 (02), s. 47–52.

GAARDER J. *Dívka s pomeranči*. Praha: Albatros, 2004. ISBN 978-80-00-01405-0.

GOLDMAN, L. *Jak s dětmi mluvit o smrti*. Přeložila Alice ZAVADILOVÁ. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0819-8.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*. Galén, 2000. ISBN 80-7262-034-7.

HERMAN M. *Najděte si svého martana*. Praha: Apak, 2014. ISBN 978-8-260-6070-3.

HERMAN M., HALDA J. *Jsi tam, brácho?* Praha: Apak, 2019. ISBN 978-80-270-6190-7.

HOLMES, M.M. *A Terrible Thing Happened*. Washington DC: Magination Press, 2000. ISBN 1557986428 9781557986429.

JANEČKOVÁ, P. *Otevírání tématu smrti v kontextu mateřské školy* [online]. České Budějovice, 2018 [cit. 14.2.2021] Bakalářská práce. Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta. Mgr. PLACHÁ V. Dostupné z:

https://wstag.jcu.cz/portal/studium/prohlizeni.html?pc_pagenavigationalstate=AAAAAQAGMjI3MzE4EwEAAAABAAhzdGFOZUtleQAAAAEAFc05MjIzMzcyMDM2ODU0Nzc0NDc3AAAAAA**#prohlizeniSearchResult

KARST, P. *The Invisible String*. Little, Brown & Company, 2018. ISBN 9780316486231.

KUPKA, M. *Psychosociální aspekty paliativní péče*. Praha: Grada Publishing, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4650-0.

KÜBLER-ROSS, E. *Odpovědi na otázky o smrti a umírání – etický manuál pro mediky, lékaře a sestry*. PRAHA: EM Reflex, 1995.

MASARYK, T.G. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Přeložil Ant. Žáček. Praha: Jan Laichter, 1904.

MASARYK, T.G. *Staleté kořeny*. *Staleté kořeny*[online]. [cit. 31.01.2021].

Dostupné z: <http://www.staletekoreny.cz/tomas-garrigue-masaryk>

MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0519-7.

MELLONIE, B., INGPEN, R.R. *Lifetimes: A Beautiful Way to Explain Death to Children*. Random House USA Inc, 1983. ISBN 9780553344028.

PROCHÁZKOVÁ I. *Myši patří do nebe...ale jenom na skok*. Praha: Albatros, 2017. ISBN 978-80-00-04614-3.

RAUDENSKÁ, J., JAVŮRKOVÁ, A. *Strach ze smrti u dospělých umírajících pacientů v terminální fázi onkologického onemocnění*. Sociální studia, Časopisy Masarykovy univerzity[online], 2011. [cit. 28.1.2021].

Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5895/5002

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2018. [cit. 16.2.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/45304/>

ROGGE J.U. *Rodiče určují hranice*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-990-9.

SMETANA, E. *Jak vysvětlit smrt? Mluvit narovinu, dítě může mít trauma na celý život, říká Stretti*. Aktuálně.cz. Video [online], 2019. [cit. 31.1.2021]. Dostupné z:

https://video.aktualne.cz/dvtv/jak-vysvetlit-diteti-smrt-mluvit-narovinu-jinak-muze-mittra/r~04df0e349dd311e9a01c0cc47ab5f122/?fbclid=IwAR3KirYo8zGTWHIUyQn7ksCgrTXCDvImR4N7Qbfem_AFE8D7eQTjgrNSgE

SPELMAN, C.M. *When I Feel Sad*. Albert Whitman & Company, 2002. ISBN 978-0807588994.

ŠPINKOVÁ, M. *Anna a Anička: o životě na začátku a na konci*. Praha: Cesta domů, 2014. Bludiště (Cesta domů). ISBN 978-80-9045-169-8.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

THOMAS, P. *I Miss You: a First Look at Death*. Peterson's Guides, U.S, 2001. ISBN 9780764117640.

THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie, proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

VIRT, G. *Žít až do konce, etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-330-2.

YALOM, I.D. *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-147-6.

ŽALOUĐÍKOVÁ, I. *Dětské pojetí smrti*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-8104-8.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 – dotazník

Příloha 2 – seznam grafů

Příloha 3 – rozhovor

Příloha 4 – přepis rozhovorů

PŘÍLOHA 1 – DOTAZNÍK

- 1) Pohlaví
 - a) Muž
 - b) Žena

- 2) Věk
 - a) 18-25
 - b) 26-35
 - c) 36-45
 - d) 46-55
 - e) 56-65
 - f) 66 a více

- 3) Kolik máte dětí předškolního věku?
 - a) žádné
 - b) jedno
 - c) dvě
 - d) tři a více

- 4) Myslíte si, že je důležité s dětmi mluvit o smrti?
 - a) ano
 - b) ne

- 5) Mluvíte s dětmi o smrti?
 - a) ano
 - b) ne

- 6) Pokud ne, jaký je důvod?
 - a) mám strach, zda to dítě pochopí
 - b) mám obavy, že to bude mít na dítě špatný vliv
 - c) myslím si, že je to zbytečné, že to pochopí časem
 - d) nedokážu takovou věc vysvětlit
 - e) nechci o tom diskutovat
 - f) jiná...

- 7) Pokud ano, jakou formou s dětmi řešíte toto téma?
 - a) prosté vysvětlení
 - b) vlastní vyprávění
 - c) pomocí knihy
 - d) pomocí videí, filmů, pohádek
 - e) jiná...

- 8) Jaký máte názor na otevírání tohoto tématu v mateřské škole? Chtěli byste, aby se toto téma v mateřských školách řešilo?
- a) ano
 - b) ne
 - c) je mi to jedno
- 9) Pokud by mělo být toto téma v mateřských školách řešeno, jakou formou?
- a) vyprávění učitelky
 - b) četba knížky, která toto téma obsahuje
 - c) formou hry
 - d) téma by mělo být řešeno jako týdenní celek
 - e) jiná...
- 10) Pokud by mělo být toto téma v mateřských školách řečeno, jak často?
- a) jednou ročně
 - b) jednou měsíčně
 - c) průběžně zapojeno do jakýchkoliv činností v roce
 - d) jiná...
- 11) Stalo se Vám, že se Vás dítě zeptalo na něco, co se smrtí souvisí?
- a) ano
 - b) ne
 - c) nevzpomínám si
- 12) Pokud ano, jak jste reagovala?
- a) začal(a) jsme to dítěti vysvětlovat
 - b) řekl(a) jsem, že je na to ještě malá(ý)
 - c) otázka se zamluvila
 - d) ignoroval(a) jsem otázku
 - e) jiná...
- 13) Prostor pro další poznámky.

PŘÍLOHA 2 – SEZNAM GRAFŮ

Názvy grafů jsou totožné s otázkami mířenými k respondentům kvalitativního výzkumu.

Graf 1: Kolik máte dětí předškolního věku?

Graf 2: Myslíte si, že je důležité s dětmi mluvit o smrti?

Graf 3: Mluvíte s dětmi o smrti?

Graf 4: Pokud ne, jaký je důvod?

Graf 5: Pokud ano, jakou formou s dětmi řešíte toto téma?

Graf 6: Jaký máte názor na otevírání tohoto tématu v mateřské škole? Chtěli byste, aby se toto téma v mateřských školách řešilo?

Graf 7: Pokud by mělo být toto téma v mateřských školách řešeno, jakou formou?

Graf 8: Pokud by mělo být toto téma v mateřských školách řešeno, jak často?

Graf 9: Stalo se Vám, že se Vás dítě zeptalo na něco, co se smrtí souvisí?

Graf 10: Pokud ano, jak jste reagovala?

PŘÍLOHA 3 – ROZHOVOR

Otázka 1: Jak dlouho pracuješ jako učitelka v MŠ?

Otázka 2: Jaký máš názor na otevírání tématu smrti obecně?

A v mateřské škole?

Myslíš si, že je to důležité? Proč?

Otázka 3: Stalo se ti někdy, že jsi řešila s dětmi téma smrti?

Co bylo důvodem?

Jakým způsobem si to řešila?

Jaká byla reakce dětí?

Co by si udělala jinak?

Otázka 4: Jaký máš názor na pravidelné otevírání tohoto tématu?

Jak často by si chtěla téma řešit a zda vůbec?

Otázka 5: Myslíš si, že by se téma mělo probírat v každé MŠ, že by proti tomu učitelka neměla být?

Jaká forma otevírání tohoto tématu je podle tebe nejlepší?

Otázka 6: Jak reagují rodiče na otevírání tohoto tématu v MŠ?

Popřípadě, pokud jsi nezažila, jak si myslíš, že by reagovat mohli?

Otázka 7: Myslíš si, že většina dospělých téma smrti řeší s dětmi?

Co si myslíš, že je hlavním důvodem, proč toto téma řešit nechtějí?

PŘÍLOHA 4 – PŘEPIS ROZHOVORŮ

Respondentka Jana

Otázka 1: Jak dlouho pracuješ jako učitelka v MŠ?

Jak dlouho. No už je to dlouho. A já myslím, že když to tak nasčítám dohromady tak osm let.

Podotázka: A jako ředitelka?

To je vlastně z toho rok a půl.

Otázka 2: Jaký máš názor na otevírání tématu smrti obecně?

No je to složitý téma jako otevřít to jen tak s někým. Není to asi běžný, ale bavit by se o tom asi mělo. Je to přirozený. Je to prostě život, takže to téma tam asi patří.

Podotázka: A v mateřské škole?

No, to už je takový jako. Asi, když by se mi naskytlo, když to dítě přijde samo a začne se o tom bavit, tak samozřejmě mu k tomu něco řeknu a vysvětlím. A budu jako mu upřímně říkat co to třeba znamená, co po mě bude chtít vědět, ale abych to úplně zařadila do programu a bavili bysme se o tom běžně, to asi ne.

Podotázka: Myslíš si, že je to důležité? Proč?

No, možná pokud by se něco stalo, jo to asi jo. Ty děti by o tom měly vědět. Jako obecně by o tom měly vědět. Určitě. Ale pak jako jak jim to říct, kdy jim to říct, to je ošemetný. Ale myslím si, že by to měly vědět. Je to třeba, je to upřímný, je to přirozený.

Otázka 3: Stalo se ti někdy, že jsi řešila s dětmi téma smrti?

No, teda to musím říct, že dřív ne, to bych si pamatovala.

Podotázka: A teď nemyslím v mateřské škole, ale i v běžném životě?

Myslím si, že jsme se třeba bavili, jako když jsem hlídala holky, tak že jim umřel křeček. Teda morčátka jim umřeli. To ale řekly, že jim to vysvětlili rodiče. Holky mi to pak říkali,

potom jako zpětně. Tak potom mi to vysvětlily, že jim umřeli a co se jim stalo. No a jako nic potom dalšího jsem s nimi. Já jsem se jich ptala, jestli třeba jako jsou v pohodě, jestli jim nechybí a tak.

Podotázka: A jak na to reagovaly, když jsi se jich ptala?

No, dobře. Byly s tím smířené, protože už to vlastně konfrontovaly s těma rodičema. Takže možná kdyby to bylo prvně jako se mnou, tak jim k tomu řeknu asi něco víc. Vůbec teda teď nedokážu přesně říct co bych jim jako řekla. Asi by to bylo podle té situace.

Podotázka: A ve školce se ti to nestalo, že by se dítě samo zeptalo, nebo že by někomu někdo zemřel?

To myslím si že ne, že jsme to neřešili.

Otázka 4: **Jaký máš názor na pravidelné otevírání tohoto tématu?**

Podotázka: Jestli by si byla vůbec pro téma smrti nebo i třeba témat osamělosti a tak, do témat během roku? Třeba při svátku Památka zesnulých?

Jo, teď jsem to chtěla říct. Právě, když by jako bylo k tomu třeba nějaké to téma. Asi běžně bych to neotevírala, třeba když máme téma karneval. Ale přesně tak, jako při nějaké té situaci, kdy se to vyloženě hodí. Takže když slavíme ty Dušičky nebo ten Halloween, nebo něco podobného, hlavně tedy ty Dušičky. Takže jo, to bych těm dětem asi vysvětlila. Patří to k tomu. Dobře by se jim to, asi lépe chápalo. A ještě jenom, asi bych to, nevím, jestli bych to do nějakého ročního plánu... Ale v nějakém tom tématu jo.

Podotázka: T y bys to zmínila, ale nenapsala bys to přímo do TVP apod.?

Jo, jo, jo, ano. RVP, TVP a ŠVP a tak.

Otázka 5: **Myslíš si, že by se téma mělo probírat v každé MŠ, že by proti tomu učitelka neměla být? Jestli by to mělo být nějak stanovené?**

Podotázka: Například že, každá učitelka probírá Vánoce, každá učitelka probírá, když má dítě třeba narozeniny, a tak jestli by pro tohle téma, měla být každá učitelka?

Asi ano. Měla by být tomu otevřená, protože je to součástí života. Takže určitě. Prostě myslím si, že to patří do toho života a pokud by to stejně zadržela ta paní učitelka, tak že to dítě, myslím si, že to pak není upřímný, že jako utnu to dítě, když za mnou přijde nebo potřebuje to vyřešit nebo je nějaké to téma, které se nabízí, že tohle budeme řešit, že někdo přijde s něčím že jim někdo... Vlastně minule přišla Rozárka, že jim umřela kočička. To jenom nám sdělila a nic nám k tomu vlastně jiného neřekla. Jen tak narychlo, protože se hned začala bavit o něčem jiném.

Podotázka: Jo, takže sama o tom nechtěla mluvit?

Jojo, takže jenom řekla tohle.

Podotázka: A nevíš u téhle situace, jak to třeba řešili doma?

No, to nevím.

Otázka 6: **Jak reagují rodiče na otevírání tohoto tématu v MŠ?**

Podotázka: Popřípadě, pokud jsi nezažila, jak si myslíš, že by reagovat mohli? Celkově, jestli to má učitelka řešit, nebo jakýkoliv jiný dospělí. Jaká si myslíš, že by mohla být rodičů reakce?

No tak určitě v rodině by se to mělo řešit. A ty rodiče by neměli úplně nechávat tu plnou zodpovědnost řešení toho tématu na té ředitelce nebo učitelce. Mělo by to být v nějaké asi spolupráci.

Podotázka: Takže třeba základ v rodině a domluva s učitelkou?

Ano. Takhle je to vlastně u všeho. U všeho, u té komunikace. A jak jako by na to měli reagovat ty rodiče, si říkala?

Vysvětlení otázky: No, spíše. I když, jestliže si to nezažila... Spíše jaká si myslíš, že by byla reakce rodičů, když by se třeba dozvěděli, že ty jsi to

s dětmi řešila ve školce? Jestli si myslíš, že by byli pro, nebo jestli by se jim to nelíbilo.

No, myslím si...

Doplnění otázky: Nebo jestli i ty má nějaké zkušenosti a teď nemyslím jen téma smrti, ale nějaká taková negativní témata, co řešíš s dětmi, tak jaký na to mají názor rodiče? Jestli s tím souhlasí? Jestli mi rozumíš?

Ano, jojo, rozumím. Já teď jenom tak uvažuji, přemýšlím. Snažím se tak nějak vcítit do toho a přemýšlím, jak by jako reagovali. Pokud vezmu obecně ty rodiče, jako opravdu obecně, jako globálně, třeba jako v české republice, tak si myslím, že jen tak nechtějí, aby se o tom běžně bavilo.

Podotázka: A jaký si myslíš, že je tedy hlavní důvod?

No, protože sice to patří k životu, ale je to nepříjemný. Protože často člověk neví, jak má vlastně reagovat. A ač si myslíme, že to dítě to nechápe, tak právě si myslím, že oni to pobírají líp než ty dospělí. Jenže my jako dospělí hůř si myslím že reagujeme, nevíme, co říct, je to prostě takový zvláštní. Zvláštní téma k řešení, ale říkám, patří to k tomu no. A ještě jsem ti chtěla něco dopovědět, ale už nevím co. Odpovídám dobře?

Odpověď: jojo.

Otázka 7: Myslíš si, že většina dospělých téma smrti řeší s dětmi?

Podotázka: Co si myslíš, že je hlavním důvodem, proč toto téma řešit nechtějí? Ale to už jsi vlastně zodpověděla.

Shrnutí: Myslíš si tedy, že ti dospělí se sami bojí, jak to vysvětlit?

Ano, přesně tak. Aby to jako nepůsobilo špatně na to dítě, aby ho to negativně třeba neovlivnilo. Takže si myslím, podle sebe, jak bych teda asi já reagovala, jako rodič teda budoucí. Tak kdyby se to naskytlo, tak je třeba to doopravdy tomu dítěti říct a co nejlépe ve svém nejlepší vědomí to nějak vysvětlit. Prosím tě, řekneš mi ještě tu poslední otázku?

Zopakování otázky: Myslíš si, že většina dospělých téma smrti řeší s dětmi? A pokud ne, tak proč?

Myslím si, že to řeší až když nastane nějaká ta situace.

Podotázka: A to si myslíš, že není dobře nebo je?

No, taky záleží na tom věku, v jakém věku je to postihne, nebo když se stane nějaká takhle nepříjemná věc, že jim třeba někdo odejde z rodiny nebo zvířátko, nebo nějaký teda člen. A jestli si myslím, že jestli je dobře, že se to neřeší jako automaticky jakoby běžně. No, možná v tom pozdějším věku.

Podotázka: Co je pro tebe pozdější věk?

No, už беру ten školkový. Neberu až ve škole, myslím si, že v normě je ten věk, kdy by se to mělo řešit je už od nějakého... No určitě od tří let, by se dalo s dítětem o tom bavit. Už jako mu to vysvětlit, kdy si myslím, že to dítě to bude tak nějak pobírat dobře.

Shrnutí: Takže, když to shrnu, tak pro otevírání tématu jsi, nejsi proti.

S dětmi. I pravidelnou cestou, třeba s tím svátkem?

Ano, jojo. Přesně, v tom tématu, kdy se to jako hodí. Nebo, kdy je třeba to probrat. Ale není to prostě téma, říkám patří to teda do života, ale není to téma, o kterým se chceme my dospělí bavit, ale ty děti to potřebují vědět.

Respondentka Nikola

Otázka 1: Jak dlouho pracuješ jako učitelka v MŠ?

Jeden rok.

Otázka 2: Jaký máš názor na otevírání tématu smrti obecně?

Já jsem s tím jako v pořádku. S otevíráním tohoto tématu jsem naprosto v pohodě, nemám problém, když jako o tom chce někdo se mnou mluvit, nebo kdybych já o tom chtěla s někým chtěla mluvit.

Podotázka: A v mateřské škole? Myslíš si, že je to důležité?

Jako myslím si, že to je vhodný, ale není to téma, který bych začala úplně sama. Třeba, že bych si to zvolila jako k nějaké aktivitě, nebo k nějaké diskuzi. Ale kdyby si to nějaké dítě přineslo do mateřské školy, že se o tom chce bavit, tak bych se tomu určitě nebránila.

Podotázka: Takže sama bys s dětmi v MŠ neotevírala téma smrti?

Sama asi ne.

Otázka 3: Stalo se ti někdy, že jsi řešila s dětmi téma smrti?

Podotázka: Ať už v MŠ nebo i ve svém osobním životě?

Určitě jsem to řešila. Bylo to vlastně v MŠ, když tam děti našly mrtvého ptáka na zahradě a začaly se na to vyptávat, jestli bude ještě létat, jestli bude ještě živý. A tak se v tom šťourat, jako i doslova. Já jsem to původně chtěla udělat to, že bychom ho nějakým způsobem někam pohřbili, zahrabali, ale jelikož v tu dobu jsem tam nebyla ještě jako učitelka, ale pouze na praxi, tak mi paní učitelka řekla, že je to odporný, ať to rychle odklidím, někam zahodím, ať to děti nevidí. Ale normálně bych, nevím, vykopala nějakou díru, vzali bychom si lopatky a vykopali bychom díru a tam bychom ho pohřbili. Takže v tomhle tom smyslu, jsem to řešila s dětmi. A ve svém životě si asi nevzpomínám, že bych tohle téma musela řešit. Ale vlastně asi jo. Když jsem se s neteřemi v podstatě bavila o tom, že mají dědečka, který tady už není. A jakože už je v nebi, si myslím, že mi

tenkrát řekly. Ale oni se na to nijak víc neptaly, akorát prostě řekly, že už tu není ten děda.

Podotázka: A v té MŠ, jak jsi říkala, že jste našli mrtvého ptáčka, tak to jsi si s dětmi o tom povídala? Že oni říkaly, proč nelétá a tak, a jak jsi reagovala ty?

No, normálně jsem jim v podstatě řekla tak jak to je. Že ten ptáček už je mrtvý, že zřejmě teda, protože on byl od něčeho i pokousaný, tak jsem řekla, že ho asi zřejmě něco chytilo. A oni se právě ptaly, jestli se vzbudí a já říkám, že se teda nevzbudí. Ale oni se už potom na nic nedoptávaly. Je spíš zajímavé to, že tam leží ten mrtvý pták, než co se stalo. Je zajímavé ten objekt než ten důvod.

Podotázka: Takže si odpovídala popravdě, nevnucovala si jim svůj názor, například o nebi, nebo že se probudí jako jiný ptáček apod?

Ne, jenom jsem řekla, to že vlastně... Oni se na to ani neptaly, kde je nebo tak. Spíše je pak zajímavé, jestli se probudí. A na to jsem řekla, že už ne.

Podotázka: A když se o tom bavíme takto zpětně, reagovala by si jinak? Kromě toho, že ti tedy učitelka nepovolila to pohřbení.

Asi podle toho, jestli by se na to ty děti ptaly. Jestli by se na to ty děti ptaly, tak bych na to reagovala samozřejmě, odpověděla bych jim nějakým způsobem. Ale jelikož se na to neptaly, tak mi přišlo zbytečné to nějak rozvádět. Takže bych se zachovala stejně.

Otázka 4: **Jaký máš názor na pravidelné otevírání tohoto tématu?**

No jako. Nevím, jestli je to úplně v mateřské škole třeba. Nejsm si tím jistá. Ale, jako jsem řekla na začátku, já bych to otevírala v tom případě, kdy to dítě by o tom samo chtělo mluvit. I kdyby to bylo opakovaně, tak by mi to nevadilo. Ale to, že bych to téma sama otevírala, to se asi říct nedá. To asi říct nemůžu.

Podotázka: Takže i třeba při svátku Památka zesnulých bys to s dětmi neotevírala?

No, to mě nenapadlo. To asi určitě jo, na Dušičky.

Podotázka: A že bys to jen zmínila, nebo že by ses přímo zaměřila na tohle téma?

Já bych to klidně zapojila do toho tématu, že bych tomu klidně věnovala celý den. To mě nenapadlo, vůbec mi to s tím svátkem nějak teď nedošlo. Ale jo, to bych klidně na to udělala celý den, tím stylem, že tu byli lidi, který už s námi nemůžou být. Takže nějakým způsobem je hezké si na ně zavzpomínat. Zavzpomínat, zapálit jim svíčku, nebo třeba něco vyrobit. Nevím, už toho taky nejsem zastánce, ale třeba jim poslat i lampion. Neříkám přímo do nebe, ale že bychom jim prostě poslali lampion, že na ně myslíme.

Otázka 5: Myslíš si, že by se téma mělo probírat v každé MŠ, že by proti tomu učitelka neměla být?

Podotázka: A teď nemyslím jen pravidelně, ale obecně, kdyby se třeba dítě zeptalo a obecně, jestli by měla učitelka být pro.

Já si myslím, že určitě jo. A myslím si, že nejen učitelky, ale třeba i rodiče, který to s dětmi nechtějí probírat. A myslím si, že když to to dítě prostě chce vědět a zeptá se na to, tak je vhodné mu na to nějakým způsobem odpovědět. Ať už je ta odpověď jakákoliv. Myslím si, že určitě jo. A myslím si, že i když má ten určitý člověk s tím tématem problém, což já mám třeba taky, ale nebráním se tomu otevírání, ale myslím si, že ti dospělí by se už kvůli těm dětem přes to měli přenést a reagovat na to.

Podotázka: A jakou formou si myslíš, že by to bylo nejvhodnější? Ať už ta učitelka, tak i ty rodiče. Pokud by to měli jen vysvětlovat, nebo číst knížky, nebo spojit se svátkem, ono je spoustu různých forem, tak co tebe napadá jako za nejvhodnější? Tak aby tu smrt pochopily, nebo když se na ní sami ptají?

No, já bych určitě reagovala na to, kdyby někdo přišel, že mu někdo umřel, tak to bychom se o tom určitě bavili. Protože to dítě se o tom chce bavit, takže bychom si třeba sedli do nějakého kroužku a... Ty děti ti stejně řeknou většinou, že viděly támhle mrtvého ptáčka a tak, a že většinou si to potom spojí s nějakou babičkou a dědou, že jim umřely. Ale spíš tou formou toho povídání. Každý by si k tomu mohl říct, když bych se třeba zeptala, co je ta smrt, co ty si o tom myslíš, nebo vyloženě, To oni asi ví, že jo, přibližně. Mají nějakou představu. Ale třeba kdyby se ptaly, kam ty lidi potom jdou, jo to samozřejmě nevíme

nikdo, takže spíše co si oni myslí. Takže formou diskuze a určitě bych to zapojila do toho svátku na ty Dušičky nebo třeba i na ten Halloween. Ono se vždycky říká, že je to americký svátek, což úplně není pravda, protože je to keltský svátek a je taky vlastně o tom, o těch zesnulých. Takže to také spojit takhle s tímhle svátkem.

Podotázka: A když už bys to takto s dětmi otevírala, tak bys to otevírala se všemi? Nehledě na věk a počet?

Takhle, kdyby to bylo ve smíšené třídě, tak bych to udělala pro všechny, nehledě na to, jestli tam mám i malé děti, i dvouleté a tak. Kdybych měla pouze dvouleté, tak bych tohle téma asi úplně nerozebírala. Myslím teď do té diskuze, ale třeba bychom s dvouletýma těm zesnulým zapálili svíčku a tak. Ale úplně jako bavit se s nimi o tom, že jako nějakou diskuzi vést si nejsem úplně jistá. Do toho bych asi nešla.

Podotázka: A od jakého věku ti to tedy přijde vhodné?

Já si myslí, že tak mezi třetím až čtvrtým rokem, bych otevírala s dětmi tohle téma. Když to chtějí vědět.

Otázka 6: Jak reagují rodiče na otevírání tohoto tématu v MŠ? Popřípadě, pokud jsi nezažila, jak si myslíš, že by reagovat mohli?

Tu zkušenost jsem zatím neměla, že bych tohle téma v MŠ rozebírala, ale je to takový hodně tancování na tenkém ledu, když to tak řeknu. Protože, samozřejmě každý člověk nejenom rodiče a na tohle téma reaguje jinak, někdo se o tom chce bavit a někdo se o tom nechce bavit. Někomu může třeba připadat úplně zvrácený bavit se o tom s dětma, což mi přijde taky jako hloupost jo. A myslím si, že některý ty rodiče by s tím mohli mít problém a že by mi to pak dali sežrat. Že by si pak stěžovali, že tohle téma oni rozhodně nechtějí. A asi by bylo vhodné, třeba před těma Dušičkama se o tom s těmi rodiči poradit. Když vyloženě vím, že to téma tam budu mít, tak bych se o tom určitě hromadně domluvila. Ale s tím, že by mi tam dítě přišlo a chtělo se o tom bavit a já bych musela nějak reagovat, tak bych jim řekla, bohužel, stalo se a prostě řekla bych jim, kdyby s tím měli nějaký problém, že jedno dítě, neříkala bych jméno, že přišlo s tímto tématem a že prostě jsem na to zareagovala.

Otázka 7: **Myslíš si, že většina dospělých téma smrti řeší s dětmi?**

Já si to jako nemyslím. Nemyslím, že úplně všude. Taky záleží na rodině, na člověku, stejně jak jsem říkala předtím. Myslím si, že dříve to bylo více přirozenější téma i pro děti. Protože dříve bydlely rodiny spolu. Nebyli rozdělení dědeček, babička v jednom baráku a máma, táta, dítě v druhém baráku. Většinou byly dvougenerační baráky. A když už tam ty prarodiče byli, tak tam byli do své smrti. Takže to dítě se s tím setkalo. Teď už je to tak, že většinou prarodiče jdou do nějakého hospicu nebo do nějakého domova důchodců a tam umřou a pro to dítě je to strašně abstraktní a vzdálené. Takže to si myslím že je veliký problém. Je to vlastně přirozenost. Že se s tou přirozeností smrti tedy nesetkávají. A právě si nejsem jistá, že to jako s těmi dětmi rozebírají. Já, když si vlastně vzpomenu na to, jestli... mě to vlastně řekli naši, až když zemřela babička. Ona šla teda do nemocnice. Tak to mi řekli, když umřela až když umřela. Já jsem to tenkrát ani nedokázala pochopit, a to jsem tenkrát už byla velká, mi bylo asi 8 let si myslím. A až v tu chvíli o tom se mnou začali mluvit. No, takže si myslím, že ty rodiče se tomu snaží vyhnout, dokud můžou.

Podotázka: A co si myslíš, že je důvodem? Že mají třeba strach z toho, jak to vysvětlí nebo jestli to to dítě pochopí nebo z ostatních lidí, z jejich názorů?

Já si nemyslím, že mají strach z toho, jak na to bude vůbec reagovat to dítě, ale že mají ti dospělí obecně strach z té smrti, že proto o ní nechtějí mluvit. Že to není, že by měli strach z té reakce dítěte, ale že sami tu smrt nechápou, že sami s tím tématem nejsou smířený, a proto o ní nechtějí mluvit.

Podotázka: A ty, když jsi říkala, jak ti bylo osm, tak jsi šla třeba na pohřeb?

Byla jsem tam, pamatuji si to dodneška, nechápala jsem to. Dokonce jsem řekla strašlivou větu, kterou si taky pamatuji. Protože jsem v těch osmi letech nechápala ani pojem smrt. A tenkrát přišla mamka s taťkou, já mám ještě dvě starší sestry a řekla že babička umřela v nemocnici a já jsem to vůbec nechápala. Všichni začali brečet a já jsem prostě koukala a.... já se úplně stydím to říct... a já tenkrát, jak jsem to vůbec nechápala a byla jsem malá, tak jsem řekla jako větu ve stylu „jako to tam někde jako leží a jako eh,

rozpláclá a prostě jako co“ a úplně si doted' pamatuji, jak se na mě mamka s taťkou zle podívali a já jsem věděla, že jsem řekla něco úplně hrozného.

Podotázka: A nevíš, snažili se ti to vysvětlit?

Já si to moc nepamatuji, ale nemyslím si. A potom jsem to pochopila až na tom pohřbu. A to si pamatuji taky dodnes. My jsme měli souseda a ten vlastně, a tak tam stál a on se s námi taky dost bavil, takový starší děda. Já jsem stála úplně vzadu, ani jsem neviděla dopředu. A stála jsem tam se sestrami a on za námi přišel a říká nám „no, tak už babičku nikdy nevidíme“. A to si myslím, že bylo takový, že jsem si uvědomila a pochopila co to ta smrt znamená. Že jsem si řekla aha a rozbrečela jsem se. Do té doby jsem myslím nebrečela, že až mi on řekl, že je to takhle definitivní.

Podotázka: Myslíš si, že by se to takto dětem mělo vysvětlovat, takhle upřímně? S nějakým citem samozřejmě. Říct jim tyhle základní informace, nebo je nechat, ať si o tom myslí, co chtějí?

To si úplně nejsem jistá. Asi taky podle situace. Kdo to byl, jestli to byl někdo hodně blízký člověk, nebo tak. Je dobrý, aby to dítě vědělo, že když se mu něco stane, tak že to pro něj může být taky... že i ono může umřít. Když se mu něco stane, něco vážného. Protože mi přijde že v dnešní době, že taky dost, děti to nechápu a myslí si, že jsou ty děti nesmrtelný a že se jim nemůže nic stát. Třeba vběhnou do silnice a tak. Takže prostě aby věděly, že ten život může skončit, nějakou takovou věcí. Ale třeba když já si na to vzpomenu na tu větu, co mi řekl ten souseď, tak pro mě je to strašná vzpomínka. Takže teď bych byla dost zaujatá, kdybych měla odpovídat na tuhle otázku, asi bych totiž řekla ne. Myslím si, že bych na to reagovala jinak, kdyby mi tohle neřekl.

Shrnutí: Takže to řešit s dětmi, a nějakým způsobem jim dát najevo, že i jim se může něco špatného stát, ne že třeba můžou hned zemřít, ale aby dbaly na svoje bezpečí a tak.

Ano, přesně tak.

Shrnutí: Takže ty bys téma smrti v MŠ rozebírala, ne teda úplně extra pravidelně, možná tedy při tom svátku. A kdyby přišlo dítě, že mu někdo zemřel nebo se a to ptalo, tak bys byla pro otevírání tématu smrti.

Ano, přesně.

Respondentka Libuše

Otázka 1: Jak dlouho pracuješ jako učitelka v MŠ?

Rok a půl.

Otázka 2: Jaký máš názor na otevírání tématu smrti obecně?

Když s tím dítě samo začne, tak to s ním probrat, ale sama bych asi nezačínala.

Podotázka: I ve věku třeba 6 let?

Ne. Prostě děti mají řešit radostné věci a ne smutné. A smrt není radostná.

(K této otázce se přidává provozní Lenka a stává se z toho rozhovor mezi Libuší a Lenkou)

Lenka: Ale šestiletý dítě, je dost velký na to. Jako otevírat, co je otevírat? Myslíš si že – jméno kamarádky – s dětmi neřeší téma smrti?

Libuše: Jako to jo, když to bude třeba v pohádce, nebo tak.

Lenka: No, jasně, ale tak to otevíráš, protože stejně jako k tomu dojdeš. Víš, tu smrt si zařadíš kamkoliv. Jestli je to do pohádky, nebo do osobního, dítě přijde a řekne, hele umřel mi děda. A ty samozřejmě ano, buď mu řekneš je to smutný anebo můžeš to téma otevřít že jo, ano, ale děda umřel, ale proč umřel, protože byl starý atd.

Libuše: No, tak v tomhle ohledu bych to jako probrala no. Ale jakože nepřijdu a neřeknu tenhle týden máme téma smrt. Víš, jakože jsou dušičky, tak budeme řešit, jak lidé umírají.

Lenka: No, ale to já si myslím, že na tom není nic špatného.

Libuše: Já jsem řekla, i těmhle malým (dvouleté děti ve třídě), že prostě Halloween je spojený s Dušičkami, kdy se vzpomíná na ty lidi, co už jsou mrtví, nejsou tu s námi a že se říká, že chodí k nám. Jo, jakože je to vyloženě svátek, kdy se na ně má vzpomínat, že by se na ně nemělo zapomínat během toho celého roku, ale tohle že je vyloženě den určený k tomu, že jdeš na ten hřbitov a dáš jim tam kytku se svíčkou. Že jako, беру že jsou mrtví, řeknu jim, že jsou mrtví, ale nechci jim úplně říkat, jak se s tím mají vyrovnávat nebo...

Lenka: No to ne, tak pro tyhle malinký děti je to úplně jiný že jo.

Libuše: Že jim řekneš, že se jde na hřbitov a polovina dětí na tom hřbitově nikdy nebyla.

Lenka: A fakt asi hodně záleží na tom dítěti samotným.

Libuše: Hlavně na těch rodičích.

Lenka: Náš Bonifác byl vždycky hrozně zvědavý. Když jsme na ten hřbitov chodili, tak vždycky – a proč, když byla takhle mladá, vždyť umírá starý člověk – a teď mu samozřejmě musíš vysvětlit, že to tak není, že neumírá jenom starý člověk. Že byla maminka nemocná, a přesto že jí bylo.... Ale můj syn je prostě takový, je šťouřavý. Pak je to otázka toho, v těch školkách, ve školách, tam už je to přirozený, tam se učí žízalu a tak, myslím si že v těch školkách, u těch předškoláků už je to... Vůbec bych se toho nebála, kdybych byla učitelka. Ale jelikož učitelka nejsem, jsem pouze matka, takže... Nemyslím si, že by se o tom nemělo mluvit, myslím si, že by se o tom mělo mluvit. U těch malých nevím, nevím, ale u těch předškoláčích si myslím, že je to normálně přirozený.

Libuše: No, i když tam je problém spíš s těmi počítačovými hrami. Tak jsem tě zastřelil, a teď jsi jako mrtvý.

Lenka: No, to tím chci říct, to vidím u toho Bonifáce. Tam se s tím setkává dennodenně a dennodenně tam někoho odkrágluje, tak ty mu samozřejmě řekneš, tady je to takhle, ale děje se to i v běžném životě, je to prostě takhle, ale není to správný. Ty musíš mít samozřejmě ten postoj, co je smrt a smrt, to je tisíc variant.

(Rozhovor poté pokračoval mezi mnou a respondentkou Libuší)

Podotázka: Takže ty by si s dětmi, třeba při těch Dušičkách, nebo kdyby se tě dítě zeptalo, tak bys to s nimi neprobírala?

No tak jo, určitě. Určitě bych se s nimi o tom bavila. Řekla bych jim svůj názor a řekla bych jim třeba jak to vnímám já, tu smrt a tak. Ale s těmahle malinkatýma asi ne.

Podotázka: A od jakého věku si myslíš, že je to vhodné?

Já nevím, od šesti? Sedmi? Nejspíš pro ty předškoláky.

Podotázka: A myslíš si, že je to důležité? A proč?

No je to důležité, protože každý se s tím vyrovnává jinak a když si o tom popovídáš s dotyčným člověkem, tak pak víš, jak máš reagovat, když nastane třeba něco takového u jeho blízkých.

Podotázka: Takže taková i prevence?

No, jo. Jakože, aby ses pak špatně nezeptala, nebo aby si pak špatně nereagovala, když nějaká takováto informace přijde.

Otázka 3: Stalo se ti někdy, že jsi řešila s dětmi téma smrti? Nejen v MŠ?

Ne, nestalo.

Podotázka: Ani se tě nikdy dítě nezeptalo?

No, Matěj, chlapec tady ze třídy. Ale on se mě jako neptal na smrt. On mi jenom řekl, že má dědu v nebíčku. A to bylo asi jediný, ani s předškoláky na praxích jsme řešili jenom, když jsme řešili lidské tělo, tak jsem řekla, že jsou určitý zranění, který prostě způsobí, že to tělo nefunguje a že člověk umře. Ale tam se to nerozebíralo nijak dál. Že je to nezajímalo úplně.

Podotázka: A tomuhle Matějovi je kolik?

Tři roky.

Podotázka: A ty jsi reagovala jak?

No, zeptala jsem se ho, jak to bral, jestli mu k tomu rodiče něco řekli, jestli byl smutný a jestli už je to dobrý.

Podotázka: A on reagoval jak?

Řekl, že nebrečel, že brečela maminka a že je to dobrý. A že je mu tam fajn. A pak už jsme uklízeli svačinku a víc se o tom nebavili.

Podotázka: A když to teď řešíme zpětně, reagovala by si stejně?

Asi stejně. Že to bylo takový uvolněný, že to nebylo jako že bychom se do toho nějak hloubali. Že mi to chtěl říct, tak mi to řekl, já mu na to zareagovala a stačilo mu to.

Otázka 4: Jaký máš názor na pravidelné otevírání tohoto tématu?

Jsem pro to zmínit při těch Dušičkách, ale vyloženě jako...

Podotázka: Třeba ani v asociačním kruhu? Třeba co si o tom oni myslí?

Jo, tak, kdybych měla třeba celý týden téma Dušičky, tak bych to jako s nimi rozebrala. Třeba jestli se s nimi rodiče baví o smrti, jestli ví, co to přesně je, nebo jak to vnímají. Ale stačí to jednou do roka. Si myslím, teda pro mě určitě to stačí jednou do roka.

Otázka 5: Myslíš si, že by se téma mělo probírat v každé MŠ, že by proti tomu učitelka neměla být?

Tyjo, jako ve státních, křesťanských a tak, nebo jako v každé třídě, v každém věku?

Podotázka: No, to záleží, jak myslíš?

No, v každém věku asi ne. No, prostě ty malý nemají podle mě kapacitu to pochopit. Ale u těch předškoláků asi jo. Že prostě jednou za rok to fakt zmínit no. Protože si vezmi, že někdo nemá rodiče, který to s ním proberou a pak se může stát, že něco takového nastane třeba u jeho rodičů a on nebude vědět, jak to má uchopit že jo.

Otázka 6: Jak reagují rodiče na otevírání tohoto tématu v MŠ?

Podotázka: Jelikož jsi nezažila reakci rodičů, tak jaká si myslíš, že by byla. Kdybyste třeba tady začali s dětmi řešit téma smrti? Nebo kdybys měla předškoláky a začali byste to řešit?

No, tady by je to asi určitě vyděsilo, zaprvé. Zadruhé, jako kdyby se jednalo o jejich rodinu, tak se jich to určitě jako dotkne, že s tím nebudou souhlasit, abychom to tady rozebírali přede všemi si myslím. Kdyby s tím teda vyloženě nepřišel rodič a řekl umřel nám děda, a malý se s tím špatně vypořádává, tak s tím pracuji jinak. Ale jinak u malých asi ne. A u těch předškoláků, tak u těch se může stát, že o tom dítě mluví doma, a že jako jestli jsme to probírali, tak mu řeknu že jo, že jsme to probírali, že jsme si o tom povídali, takže jestli to s nimi chtějí probrat, tak jsem jenom ráda.

Podotázka: Takže bys to nebrala, že by ses třeba domluvila s rodiči, zeptat se, jestli s tím mají nebo nemají problém a tak?

Ne. Protože to už bychom mohli řešit každý týden a už takhle si myslím, že si ty rodiče kladou dostatečný nároky na to, co tady s nimi děláme jako učitelky. Hrozný. Práce s rodičem je daleko horší než s tím dítětem občas. To poznáš.

Otázka 7: **Myslíš si, že většina dospělých téma smrti řeší s dětmi?**

Tak v křesťanských určitě. Tam se to řeší viz Vánoce a tak. A ve zbytku nevím no. Když to tak vezmu, tak v každé rodině někdo umře že jo.

Podotázka: To je jasný, ale jestli to ti rodiče řeší?

Já bych řekla, že podle věku. Že to spoustu dospělých bere podle věku, že si řeknou třeba ten je moc malý. I třeba nám, když umřela babička, byly nám čtyři roky a řekli nám, že nepůjdeme ani na hřbitov, ani na pohřeb, prostě nic. Jste malé, nehodí se, abyste tam šly.

Podotázka: A myslíš si, že je to fajn, takový přístup?

No není úplně. Jakože, teď zpětně po té zkušenosti, že už jsem byla na pohřbu, tak vím, že je to jako síla, ale zase si myslím, že v tom úplně útlým věku to to dítě nebere jako úplně ztrátu někoho, ale že spíš pozná, jakým způsobem to stravují ti dospělí. Že můžou ukázat, že jsou smutní nebo že ukazují různé styly vyrovnání se se ztrátou. A že to dítě si to třeba podvědomě zapamatuje a pak mu to pomůže uchopit tu jeho ztrátu. Že takhle nám potom dva roky na to zemřel děda a my jsme zase nevěděly, jak na to reagovat. Jestli máme být smutné nebo co, co to jako znamená, protože jsme ani neměly šanci se s ním rozloučit.

Doplnění: To jsem se vlastně dozvěděla i z teorie, že se má to dítě rozhodnout samo, zda chce být součástí pohřbu či ne. A popřípadě, jak se jinak rozloučit, ale s tím, že musí vědět, jak ten pohřeb bude probíhat.

Jako určitě bych neposlala pětiletý dítě na pohřeb, kde je otevřená rakev. Ale třeba na rozloučení, kdy se stojí už u náhrobku, tak tam bych ho určitě vzala.

Doplňková otázka: Kdybys měla předškoláky a měla bys téma ty Dušičky, šla by si s nimi třeba i na hřbitov? Nebo třeba jestli byste vyráběli svícny a tak?

Svícny asi jo, ale hřbitov nevím. Když bych měla svoje děti a chtěli by tam, tak určitě jo.

Podotázka: A ve školce? Když bys neměla dvacet pět dětí ale třeba deset?

No, zeptala bych se jich, jestli tam byly. Když by řekly že ne, tak bych se jich zeptala, jestli to chtějí zažít. A když by chtěly, tak je tam asi vezmu. Ale tohle bych zrovna konzultovala s rodičem dítěte.

Respondentka Iva

Otázka 1: Jak dlouho pracuješ jako učitelka v MŠ?

dvanáct let

Otázka 2: Jaký máš názor na otevírání tématu smrti obecně?

Smrt je nedílnou součástí našich životů. Je to ale velmi citlivé téma, které by mělo být zpracováváno zejména v rodině – pokud jde o úmrtí blízkých osob, domácích mazlíčků...

Podotázka: A v mateřské škole?

V MŠ se tématu smrti nevyhneme a ani to není žádoucí. Nemůžeme dělat, že smrt neexistujeme, ale vždy musíme pečlivě vážit slova, konkrétní situaci a znát dítě.

Otázka 3: Stalo se ti někdy, že jsi řešila s dětmi téma smrti? Co bylo důvodem? Jakým způsobem si to řešila?

S dětmi téma smrti řeším, pokud to děti vyžadují. Myslím si, že je potřeba připustit konečnost života a dětem v tomto směru nelhat. Zároveň je důležité vycítit, jakým způsobem toto téma s dětmi probírat.

Nejde ale jen o úmrtí osob, ale i třeba úmyslné zašlápnutí brouka, žížaly.... - v tomto směru si myslím, že je důležité, aby se děti naučily, že nemám právo ubližovat ostatním – lidem, zvířatům, rostlinám...A toto je téma, které v MŠ řešíme velice často.

Podotázka: Jaká byla reakce dětí?

Reakce dětí je různá – někdo se stále doptává, někdo ale nemá potřebu se tématem více zabývat. Také hodně záleží na tom, v jakém smyslu o smrti mluvíme. Je to velmi obsáhlé téma, na které lze nahlížet z mnoha úhlů pohledu. Zde je poznat i míra připravenosti a zralosti každého jednotlivého dítěte. Nikdy se mi ale nestalo, že by dítě mělo nějaké trauma nebo nedokázalo konkrétní téma zpracovat. Znovu ale opakuji, že je potřeba velká míra empatie a znalost dítěte.

Otázka 4: Jaký máš názor na pravidelné otevírání tohoto tématu?

Jak už jsem napsala, řeším téma smrti, pokud děti potřebují. Nebo když vidím, že se nechovají vůči okolí ohleduplně a s respektem (ubližování zvířatům, rostlinám.... - např. pokud úmyslně zašlápnu brouka, je to konečné a není správné, když jedním z pozice síly) – takže ano, jsem pro pravidelné otevírání tématu, a to v situacích, které to vyžadují.

Otázka 5: Myslíš si, že by se téma mělo probírat v každé MŠ, že by proti tomu učitelka neměla být? Jaká forma otevírání tohoto tématu je podle tebe nejlepší?

Ano. Nejlépe formou běžného otevírání při situacích, které to vyžadují. Nejlépe formou rozhovoru s dítětem/děťmi.

Otázka 6: Jak reagují rodiče na otevírání tohoto tématu v MŠ?

Nikdy jsem se nesešla s tím, že by rodič nesouhlasil s formou, jakou jsem předala informace nebo řešila konkrétní problém.

Otázka 7: Myslíš si, že většina dospělých téma smrti řeší s dětmi?

Podotázka: Co si myslíš, že je hlavním důvodem, proč toto téma řešit nechtějí?

Obecně mám pocit, že někteří rodiče si s tímto tématem nevědí rady a raději se mu vyhýbají nebo ho zlehčují, aby nenarušili psychiku svých dětí. Tady je potřeba, abychom se zamysleli i my dospělí – rodiče a vychovatelé a uvědomili si, jak to s konečností života máme my sami.